

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
VERSLO TEISĖS KATEDRA**

VITALIJ BURINSKIJ

**NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO
GAVIMO BE PAGRINDO SAMPRATA
ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVOS
CIVILINĖJE TEISĖJE**

Magistro baigiamasis darbas

**Vadovas
doc. dr. Egidijus Baranauskas**

VILNIUS, 2010

TURINYS

IVADAS.....	3
1. PRIEVOLĖS SAMPRATA IR PRIEVOLIŲ ATSIKADIMO PAGRINDAI.....	6
1.1. Prievolės samprata.....	6
1.2. Prievolių atsiradimo pagrindai, kvazisutartys.....	7
2. NEPAGRĮSTAS PRATURTĖJIMAS AR TURTO GAVIMAS.....	9
2.1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo reglamentavimas Lietuvos Respublikos ir kitų šalių civilinėje teisėje, nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo tarpusavio santykis.....	9
2.2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo reglamentavimas 1964 m. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, palyginimas su 2000 m. LR CK....	16
3. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SANTYKIS SU KITAIS CIVILINIŲ TEISIŲ GYNIMO BŪDAIS...	20
3.1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykis su restitucija.....	20
3.2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykis su vindikacija.....	31
IŠVADOS.....	46
LITERATŪRA.....	49
SANTRAUKA.....	52
SUMMARY.....	53

IVADAS

Dalyvauti civilinėje apyvartoje fizinius bei juridinius asmenis skatina tam tikri jų pačių užsibrėžti tikslai. Norėdami tuos tikslus pasiekti, asmenys atlieka daugybę įvairių veiksmų: perka ir parduoda prekes, teikia įvairias paslaugas, skolinasi, perleidžia turimus reikalavimus ir t.t. Tačiau kasdieniame gyvenime pasitaiko ir tokių atvejų, kai skolininkas per klaidą gražina skolą dar kartą arba sumoka ne tam kreditoriui, draudimo kompanija sumoka klientui už prarastą daiktą, kuris vėliau atsirado, užsakovas gauna daugiau prekių nei buvo užsakęs ir apmokėjęs ir pan. Visais šiais atvejais tarp asmenų (kreditoriaus ir skolininko, draudiko ir draudėjo, pardavėjo ir pirkėjo) užsimezga tam tikri teisiniai santykiai, kitaip tariant - prievolės. Šios prievolės išsiskiria savo atsiradimo pagrindu, kadangi kyla ne iš sandorių, deliktų ar įstatymo, o iš kvazisutarčių. Tokios prievolės buvo žinomos dar romėnų teisėje. Kvazisutartinėmis jos buvo vadinamos todėl, kad iš pirmo žvilgsnio pagal šalims atsirandančias teises ir pareigas buvo panašios į sutartines, bet, skirtingai nuo sutartinių, jose nebuvo išreikštos abiejų šalių valios. Šių prievolių atsiradimo pagrindas buvo arba vienašalis sandoris, arba kiti faktai, kurių negalima buvo laikyti sutartimis. Romėnų teisė išskyrė tokias kvazisutartinių prievolių rūšis: svetimų reikalų tvarkymas be įgaliojimo (*negatorium gestio*), nepagrįsto praturtėjimo (*condictio*) ir bendrija (*communio*).¹

Šiame darbe plačiau bus nagrinėjamos būtent prievolės, atsirandančios dėl nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo. Nors šios prievolės buvo žinomos dar romėnų teisėje, jas pripažino tarybinė teisė, savo svarbos jos neprarado ir šiandien.

Temos aktualumas. Atsižvelgiant į kasdienę civilinę apyvartą, vis sudėtingėjančius fizinių ir juridinių asmenų tarpusavio, taip pat vienu su kitais civilinius teisinius santykius, aktuali tampa kiekvieno asmens turtinių interesų apsauga. Asmenys, priklausomai nuo susiklosčiusios situacijos, savo turtinius interesus bando apginti prievolių, daiktinės ar deliktinės teisės gynimo būdais. Neretai, esant poreikiui iš tam tikro asmens išreikalauti jo nepagrįstai valdomą turtą, kyla klausimas, kuriuo teisės instituto normomis vadovaujantis tai gali būti padaryta? Nuo atsakymo į šį klausimą priklauso asmens reikalavimo pagrįstumas, atitinkamai – jo pateikto ieškinio patenkinimo tikimybė bei jo turtinės padėties atkūrimas po ginčo sprendimo. Dažnai nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą suvokdami kaip savarankišką pažeistų civilinių teisių gynimo būdą, asmenys net nesusimąsto, ar jis gali būti taikomas nepriklausomai nuo galimybės pasinaudoti kitais pažeistų civilinių teisių gynimo būdais (pavyzdžiui, restitucija ar vindikacija). Todėl tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu yra svarbu nustatyti, kaip šis institutas reglamentuojamas, kokioms aplinkybėms esant gali būti taikomas, kuo šis institutas skiriasi nuo

¹ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. – Vilnius: Justitia, 2007, P. 249.

tokių civilinių teisių gynimo būdų, kaip restitucija ar vindikacija. Šios temos aktualumą taip pat sąlygoja faktas, kad neatsižvelgiant į šio teisės instituto gana svarbų vaidmenį, Lietuvos specializuotoje teisinėje literatūroje jam nėra skiriama pakankamai dėmesio.

Darbo objektas ir dalykas. Šio magistrinio darbo objektas – atskleisti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo sampratą.

Darbo dalykas – darbe bus nagrinėjamas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo reglamentavimas Lietuvos civilinėje teisėje, apibrėžtos šio instituto taikymo sąlygos bei atskleistas jo aiškinimas teismų praktikoje. Magistriniame darbe bus nustatytas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso² (toliau – LR CK arba 2000 m. LR CK) 6.242 straipsnio, numatančio pareigą atlyginti tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas, santykis su LR CK 6.237 straipsniu, nustatančiu pareigą grąžinti be pagrindo įgytą turtą. Šiame darbe taip pat bus apibrėžtas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto santykis su kitais civilinių teisių gynimo būdais.

Hipotezės. LR CK 6.242 straipsnis (Nepagrįstas praturtėjimas) yra speciali teisės norma LR CK 6.237 straipsnio (Pareiga grąžinti be pagrindo įgytą turtą) atžvilgiu, nes abiems šioms normoms reguliuojant santykius, atsirandančius tuo pačiu pagrindu, LR CK 6.242 straipsnio taikymui, palyginus su LR CK 6.237 straipsniu, yra reikalingos papildomos prielaidos.

Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas, būdamas visų pirma savarankiškas pagrindas prievolei atsirasti, pažeistoms asmenų civilinėms teisėms ginti gali būti naudojamas tik nesant galimybės taikyti kitų civilinių teisių gynimo būdų.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Magistrinio darbo tikslas yra atskleisti LR CK 6.237 ir 6.242 straipsniuose įtvirtintų teisės normų turinį nustatant abiejų normų taikymo prielaidas, nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą palyginti su restitucija ir vindikacija, kaip civilinių teisių gynimo būdais, kuriuos pritaikius iš asmenų gali būti išreikalautas tam tikras turtas.

Siekiant nurodyto tikslo yra išskelti šie uždaviniai:

- išanalizuoti norminius teisės aktus, įtvirtinančius nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą, įvertinti kaip šis institutas yra interpretuojamas Lietuvos mokslinėje literatūroje ir aiškinamas teismų praktikoje;
- įvertinti kaip nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas yra reglamentuojamas kai kurių užsienio valstybių teisėje, kaip šis institutas aiškinamas tų valstybių teisės doktrinoje;
- pateikti ankstesnį nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo reglamentavimą Lietuvos teisėje, palyginti jį su šiuo metu galiojančiu;

² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

- atskleisti restitucijos ir vindikacijos esmę nustatant, kokiais atvejais šie institutai yra taikomi, koks kiekvieno iš jų santykis su nepagrįstu praturtėjimu ar turto gavimu.

Tyrimo metodai. Šiame darbe bus naudojami tokie mokslinio tyrimo metodai:

- **Sisteminės analizės** metodas taikomas siekiant nustatyti, koks yra nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto, taip pat tokių institutų, kaip restitucija ir vindikacija, reglamentavimas šiuolaikinėje Lietuvos civilinėje teisėje, taip pat koks buvo nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo reguliavimas iki 2000 m. LR CK priėmimo.
- **Lyginamasis** metodas bus naudojamas palyginti analizuojamo instituto reglamentavimą ir aiškinimą Lietuvos civilinėje teisėje su užsienio valstybių reglamentavimu, taip pat nustatyti šio instituto ankstesnio ir šiuolaikinio reguliavimo skirtumus ir panašumus bei atskleisti, kuo nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo prielaidos skiriasi nuo savo esme panašių restitucijos ir vindikacijos institutų taikymo prielaidų.
- **Apibendrinimo** metodas bus naudojamas apibendrinti visą darbe pateiktą medžiagą, atsakyti į darbe iškeltus klausimus ir atitinkamoms išvadoms suformuluoti.

1. PRIEVLĖS SAMPRATA IR PRIEVLIŲ ATSIKADIMO PAGRINDAI

1.1. Prievolės samprata

Asmenys, tiek fiziniai, tiek juridiniai, kasdienėje civilinėje apyvartoje dalyvauja turėdami tam tikrų tikslų, kurių atsikadimą lemia tų asmenų kasdieniai poreikiai. Kartais, atlikdamas tam tikrą veiksmą, pavyzdžiui, įsigydamas maisto produktų ar mokėdamas už automobilio stovėjimą, asmuo net nesusimąsto, jog tarp jo ir maisto produktų pardavėjo ar jo ir automobilių stovėjimo aikštelės valdytojo užsimezga tam tikri teisiniai santykiai, kitaip tariant – atsikada tam tikros prievolės.

Žodis „prievolė“ kildinamas iš lotyniško žodžio „obligatio“ – įsipareigojimas, surišimas, sukaustymas.³ Prievolę, kaip teisinę sąvoką, anot kai kurių autorių⁴, pirmasis apibrėžė Justinianas. Jis prievolę apibrėžė kaip „teisinius pančus“ – *obligatio est iuris vinculum*.⁵ Nors prievolės samprata yra pateikta LR CK 6.1 straipsnyje: „Prievolė – tai teisinis santykis, kurio viena šalis (skolininkas) privalo atlikti kitos šalies (kreditoriaus) naudai tam tikrą veiksmą arba susilaikyti nuo tam tikro veiksmo, o kreditorius turi teisę reikalauti iš skolininko, kad šis įvykdytų savo pareigą“, vis dėlto net ir turėdamas įstatymo lygiu įtvirtintą sampratą terminas „prievolė“ yra naudojamas įvairiomis prasmėmis. Prof. V. Mikelėno teigimu, žodis „prievolė“ gali būti naudojamas skirtingomis prasmėmis, nes viskas priklauso nuo vartojimo konteksto. Plačiąja prasme prievolė yra visa tai, ką asmenį įpareigoja atlikti teisė, moralė, religija ar kitokia norminė sistema, kai kartu nustatoma sankcija už įpareigojimo nevykdymą, tačiau tam tikras įpareigojimas nesiejamas su kito asmens reikalavimo teise. Teisiškai, siaurąja prasme, prievolė yra teisinis santykis, kurio dalyviai yra asmuo, turintis reikalavimo teisę, ir asmuo, turintis pareigą. Tokio teisinio santykio šalis sieja tarpusavio teisės ir pareigos, o skolininkui neįvykdžius pareigos, kreditorius įgyja teisę reikalauti įvykdyti pareigą natūra arba atlyginti nuostolius. Taigi, prievolės teisiniu požiūriu įvykdymas yra užtikrintas galimybe taikyti valstybės prievartos mechanizmą.⁶ Trumpiau tariant, Prof. V. Mikelėnas terminui „prievolė“ suteikia siaurąją teisinę reikšmę, pagal kurią prievolė – tai teisinis santykis, abiem jo šalims nustatantis teises ir pareigas, kurių įvykdymas yra užtikrintas valstybės prievartos mechanizmu, ir plačiąją, vadovaujantis kuria terminas „prievolė“ gali būti naudojamas siekiant apibrėžti iš bet kokios tam tikrų normų sistemos (teisės, moralės, religijos) kylantį imperatyvą ką nors atlikti, tačiau šis imperatyvas nesuteikia kitam asmeniui reikalavimo teisės.

³ Kuzavinis K. Lotynų-lietuvių kalbų žodynas//<http://www.flf.vu.lt/index.php?id=874>, prisijungimo laikas: 2010-10-26.

⁴ Mikelėnas V. Prievolių teisė. – Vilnius: Justitia, 2002, T. 2. P. 15.

⁵ Justinianas, Institucijos, 3.13.

⁶ Mikelėnas V. Prievolių teisė. – Vilnius: Justitia, 2002, T. 2. P. 16.

Kiti autoriai, faktiškai su tokia nuomone sutikdami, taip pat nurodo, kad paprastai sąvoka „prievolė“ suprantama kaip tam tikras teisinis santykis, tačiau kartais suprantama kaip skolininko pareiga atlikti tam tikrus veiksmus arba susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų atlikimo. Atskirai sąvoka „prievolė“ suprantama kaip dokumentas, kuriuo nustatyta tam tikra skolininko pareiga ir kreditoriaus teisė, pavyzdžiui, kvitas, paskolos sutartis ir pan.⁷

Termino „prievolė“ panaudojimo specialia, siauresne reikšme pavyzdžių galima aptikti ir kitų valstybių teisinėse sistemose, antai Prancūzijoje žodis „obligatio“ komercinėje teisėje naudojamas įvardinti vertybinius popierius, patvirtinančius paskolą, - obligacijas, o notarų praktikoje šiuo terminu vadinamas notarinis aktas, patvirtinantis paskolą.⁸

Apibendrinus galima teigti, kad terminas „prievolė“ yra daugiareikšmis ir priklausomai nuo konteksto gali būti naudojamas įvardinti tarp šalių atsiradusį teisinį santykį, iš kurio kyla teisės ir pareigos, užtikrintą valstybės prievarta, ar iš tam tikros norminės sistemos kylantį imperatyvą ką nors atlikti, tačiau nesuteikiantį kitam asmeniui reikalavimo teisės, ar tiesiog įvardinti tam tikrą dokumentą ar vertybinį popierių, patvirtinančius reikalavimo teisę į skolininką.

Šiame darbe terminas „prievolė“ bus naudojamas taip, kaip jį apibrėžia LR CK 6.1 straipsnis, t.y. turint omenyje teisinį santykį, kurio viena šalis privalo atlikti kitos šalies naudai tam tikrą veiksmą arba susilaikyti nuo tam tikro veiksmo, o kita šalis turi teisę reikalauti, kad tas veiksmas būtų įvykdytas ar nuo jo būtų susilaikyta. Atsižvelgiant į tai, būtina išskirti prievolės atsiradimo pagrindus.

1.2. Prievolių atsiradimo pagrindai, kvazisutartys

Prievolių atsiradimo pagrindams teisinėje literatūroje skiriama iš tiesų nemažai dėmesio. Manoma, kad prievolių atsiradimo pagrindų išskyrimas turi svarbią reikšmę, nes priklausomai nuo to, kokia aplinkybė bus pripažinta prievolinio santykio atsiradimą lėmusiu juridiniu faktu, priklauso ir tinkamas teisės normų taikymas.⁹

LR CK 6.2 straipsnis numato, kad prievolės atsiranda iš sandorių arba kitokių juridinių faktų, kurie pagal galiojančius įstatymus sukuria prievolinius santykius. Manoma, kad ši norma turi būti sistemiškai aiškinama kartu su LR CK 1.136 straipsniu, nustatančiu sąrašą juridinių faktų, su kuriais įstatymas sieja civilinių teisių ir pareigų atsiradimą.¹⁰

⁷ Vasarienė D. Civilinė teisė: paskaitų ciklas. – Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002, P. 129.

⁸ Гражданское и торговое право капиталистических государств. Под ред. Васильева Е.А. – Москва: Международные отношения, 1993. С. 249-250.

⁹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, P. 19.

¹⁰ Ten pat.

Sisteminė LR CK analizė leidžia daryti išvadą, kad yra penki prievolių atsiradimo pagrindai: vienašaliai sandoriai, daugiašaliai sandoriai (sutartys), deliktai, kvazisutartys ir įstatymai. Aukščiau minėta, kad nuo prievolės atsiradimo pagrindo priklauso ir teisės normų taikymas, nes atsižvelgiant į prievolių atsiradimo pagrindus, įstatyme nustatyti skirtingi ieškinio senaties terminai, skirtingi pažeistos teisės gynbos būdai, skirtingai sprendžiamas skolininko kaltės klausimas ir t.t. Taigi prievolės atsiradimo pagrindas lemia jos pobūdį ir ją individualizuoja, todėl norint tinkamai taikyti prievolių teisės normas, yra būtina tiksliai nustatyti prievolės atsiradimo pagrindą.¹¹

Atsižvelgiant į šio darbo temą, detaliau bus analizuojamas tik vienas iš aukščiau paminėtų prievolių atsiradimo pagrindų – kvazisutartys.

Kvazisutartys, kaip prievolės atsiradimo pagrindas, buvo išskirtos dar Senovės Romos teisėje, kur prievolių atsiradimo pagrindai buvo esminis jų sisteminimo pradai. Pagal atsiradimo priežastis prievolės imta skirstyti į sutartis ir deliktus. Tačiau toks skirstymas buvo nepakankamas, visi prievoliniai santykiai netilpo į šias dvi sąvokas. Nuošalyje liko prievolės, atsirandančios nesant šalių sutarties, bet primenančios sutarčių prievolės. Tokias prievolės poklasikiniu laikotarpiu imta vadinti *obligationes quasi ex contractu*. Jų turinį sudarė teisėtas elgesys, tačiau, skirtingai nuo sutarčių, čia nebuvo išreikštos šalių valios. Šių prievolių atsiradimo pagrindas – arba vienašalis sandoris, arba kiti faktai, kurių negalima laikyti sutartimi. *Obligationes quasi ex contractu* Romos teisininkai skyrė į tris grupes, kurias sudarė tam tikrų rūšių prievolės: nepagrįsto praturtėjimo prievolės, svetimų reikalų tvarkymas be įgaliojimo ir bendrija.¹²

Šiuolaikinėje Lietuvos civilinėje teisėje kai kurie autoriai, remdamiesi ir kitų šalių mokslininkais, kvazisutartimis laiko teisėtus, savanoriškus valinius asmens veiksmus, kuriems atlikti nereikia kito asmens sutikimo ir kurių pagrindu atsiranda šiuos veiksmus atlikusio ir kito asmens prievoliniai santykiai. Nurodo, kad kvazisutartims svarbūs keli dalykai: 1) kvazisutartis yra tik teisėtas veiksmas, 2) kvazisutartims netaikomi sandorio formos reikalavimai, 3) kvazisutartinės prievolės neretai atsiranda kaip sutartinių ar deliktinių prievolių padarinys.¹³

Užsienio literatūroje nurodoma, kad prievolės iš kvazisutarčių kyla tuomet, kai tarp dviejų asmenų, tarp kurių nėra jokių sutartinių santykių, atsiranda santykiai, kurie pagal savo charakterį ir turinį yra panašūs į sutartinius. Prancūzijos civilinio kodekso 1371 straipsnyje nustatyta, kad kvazisutartys, iš kurių atsiranda prievolės, yra išskirtiniai asmens valiniai veiksmai, dėl kurių atsiranda įsipareigojimai tretiesiems asmenims ir kartais abiejų asmenų tarpusavio įsipareigojimai. Prie tokių veiksmų įstatymas priskiria kitų asmenų reikalų tvarkymą

¹¹ Mikelėnas V. Prievolių teisė. – Vilnius: Justitia, 2002, T. 2. P. 60.

¹² Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. – Vilnius: Justitia, 2007. P. 206.

¹³ Mikelėnas V. Prievolių teisė. – Vilnius: Justitia, 2002, T. 2. P. 63.

be įgaliojimo, nepagrįstą praturtėjimą ir nepagrįstus mokėjimus. Pažymima, kad prievolės, kylančios iš kvazisutarčių, sutinkamos žymiai rečiau negu sutartinės, tačiau jų, kaip atskiros teisinės kategorijos, išskyrimas atspindi civilinės apyvartos poreikius.¹⁴

Anglijos teisėje, pavyzdžiui, į prievolių klasifikavimą nežiūrima sistemiškai. Nėra įstatymų, kurie nustatytų tam tikrus bendruosius principus, įskaitant ir prievolių atsiradimo pagrindų sistemą. Visa klasifikacija yra išskirtinai tik doktrininio pobūdžio. Labiausiai paplitusi prievolių pagal jų atsiradimo pagrindą klasifikacija yra klasifikacija, numatanti tokius prievolių atsiradimo pagrindus: sutartis, deliktas, kvazisutartis ir kiti pagrindai. Analogiška situacija yra ir Jungtinių Amerikos Valstijų teisėje.¹⁵

Apibendrinus galima teigti, kad prievolės atsiradimo pagrindo nustatymas yra labai svarbus, nes padeda išvengti netinkamo teisės normų pritaikymo. Sistemiškai išanalizavus šiuo metu galiojantį LR CK, galima išskirti penkis prievolių atsiradimo pagrindus: vienašalius sandorius, daugiašalius sandorius (sutartis), deliktus, kvazisutartis ir įstatymus.

Kvazisutartis, kaip prievolės atsiradimo pagrindai, buvo išskirtos dar Senovės Romos teisininkų. Šiuolaikinėje Lietuvos civilinėje teisėje kvazisutartimis laikomi teisėti, savanoriški valiniai asmens veiksmai, kuriems atlikti nereikia kito asmens sutikimo ir kurių pagrindu atsiranda šiuos veiksmus atlikusio ir kito asmens prievoliniai santykiai. Panašus požiūris į kvazisutartis yra suformuluotas ir Prancūzijos teisėje, priklausančioje kontinentinei teisės sistemai, tuo tarpu Anglijos ir JAV teisėje į prievolių klasifikavimą nežiūrima sistemiškai, todėl nėra ir įstatymiškai įtvirtintos prievolių atsiradimo pagrindų sistemos. Šiuos trūkumus užpildo doktrina, kuri kvazisutartis taip pat įvardija kaip vieną iš prievolių atsiradimo pagrindų.

Šiuo metu galiojantis LR CK prie kvazisutarčių priskiria kito asmens reikalų tvarkymą, nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą, lošimą ir lažybas.

2. NEPAGRĮSTAS PRATURTĖJIMAS AR TURTO GAVIMAS

2.1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo reglamentavimas Lietuvos Respublikos ir kitų šalių civilinėje teisėje, nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo tarpusavio santykis

Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą Lietuvos civilinėje teisėje reglamentuoja LR CK 6.237 – 6.242 straipsniai. LR CK 6.237 straipsnio (Pareiga grąžinti be pagrindo įgytą turta) 1 dalis numato, kad asmuo, kuris be teisinio pagrindo savo veiksmais ar kitokiu būdu tyčia ar dėl neatsargumo įgijo tai, ko jis negalėjo ir neturėjo gauti, privalo visa tai grąžinti asmeniui, kurio sąskaita tai buvo įgyta, išskyrus šio kodekso nustatytas išimtis.

¹⁴ Гражданское и торговое право капиталистических государств. Под ред. Васильева Е.А. – Москва: Международные отношения, 1993. С. 252.

¹⁵ Там же, С. 253.

LR CK 6.242 straipsnio (Nepagrįstas praturtėjimas) 1 dalis nustato, kad be teisinio pagrindo nesąžiningai praturtėjęs kito asmens sąskaita asmuo privalo atlyginti pastarajam tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas.

Susipažinus su aukščiau nurodytomis teisės normomis, pirmiausia iškyla klausimas, koks yra jų tarpusavio santykis, t.y. ar jos persidengia, ar ne, kokioms sąlygoms esant kiekviena iš jų turi būti taikoma?

Atskleisti šių teisės normų santykį padės Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktai ir doktrina, pasisakanti dėl analizuojamo instituto taikymo sąlygų, taip pat teismų praktika.

Štai LR CK komentaro autoriai, komentuodami LR CK 6.237 ir 6.242 straipsnius, gan išsamiai išskiria jų požymius ir aiškiai nustato koks yra nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo tarpusavio santykis.

Prie LR CK 6.237 straipsnio komentaro yra nurodoma, kad daikto gavimas be pagrindo yra nepagrįstas praturtėjimas plačiuoju požiūriu. Aptariamose viso instituto taikymo prielaidose. Pirmą, asmuo turta įgyja be teisinio pagrindo, kitaip tariant įgijimo negalima pateisinti nei konkrečiu teisės aktu, nei sandoriu. Aplinkybę, kad atsakovas turta gavo be teisinio pagrindo, turi įrodyti ieškovas, jis taip pat privalo įrodyti, kad perduodamas turta suklydo arba kad šis perduotas dėl prieš jį pavartotos prievartos ar apgaulės. Jei asmuo turta perdavė savanoriškai, suvokdamas neturįs pareigos tą daryti, šio turto išreikalauti negalima, nes tokie veiksmai kvalifikuojami kaip dovanojimas. Antra, tam tikras turtas turi būti faktiškai gautas. Svarbus yra galutinis rezultatas, t.y. kad asmuo be teisinio pagrindo įgijo turta. Valios aspektas nėra svarbus, todėl analizuojamo instituto normos taikomos tiek tais atvejais, kai turtas be teisinio pagrindo gautas dėl jį gavusiojo, nukentėjusiojo ar trečiojo asmens valinių veiksmų, tiek nesant jų valios, t.y. atsitiktinai. Išreikalaujant be teisinio pagrindo įgytą turta kaltė neturi reikšmės, tačiau turta be teisinio pagrindo gavusio asmens kaltė yra reikšminga sprendžiant turto vertės, pajamų ir išlaidų atlyginimo klausimą. Trečia, įgyto turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynimo būdais. Taigi nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutui yra būdingas subsidiarumas – šis institutas taikomas tik kai kiti civilinės teisės gynimo būdai negalimi arba neduoda norimo rezultato.¹⁶

Komentuojant LR CK 6.242 straipsnį yra nurodoma, kad šiame straipsnyje reglamentuojamas nepagrįstas praturtėjimas siauroju požiūriu ir įtvirtinta bendroji taisyklė, kad niekas negali nepagrįstai praturtėti kito asmens sąskaita. Šiuo atveju atsakovas gauna ne daiktą – jo praturtėjimas paprastai pasireiškia nepagrįstu sutaupymu ar kitokiu naudos gavimu. Be to, ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo nuo ieškinio dėl be pagrindo gauto turto išreikalavimo

¹⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2003, T. 1, P. 318-319.

skiriasi dar dviem požymiais: 1) nepagrįstas atsakovo praturtėjimas arba atitinkamai ieškovo turto sumažėjimas turi egzistuoti pareiškiant ieškinį, 2) atsakovas privalo grąžinti tik tokią sumą, kokia jis praturtėjo arba kokia sumažėjo ieškovo turtas.¹⁷

LR CK komentaro autoriai išskiria konkrečiai LR CK 6.242 straipsnio (o ne apskritai viso instituto) taikymo prielaidas. Pirma, atsakovas turi būti praturtėjęs dėl ieškovo veiksmų. Atsakovo praturtėjimas gali pasireikšti tiesioginės turtinės naudos gavimu, pavyzdžiui pajamų, arba atsakovo turto sutaupymu, pavyzdžiui sutaupomos tam tikros išlaidos ar panaikinama skola. Svarbu pažymėti, kad šiuo atveju turi būti praturtėta būtent ieškovo sąskaita, nes kai praturtėta ne ieškovo sąskaita arba kai dėl vieno asmens praturtėjimo niekas kitas nepatyrė nuostolių ar praturtėta dėl to, kad ieškovas veikė savo rizika, tokiais atvejais ieškinyje dėl nepagrįsto praturtėjimo neturėtų būti tenkinamas. Antra, turi būti atsakovo turto padidėjimą atitinkantis ieškovo turto sumažėjimas, kuris taip pat gali pasireikšti tiek per tiesioginį turto sumažėjimą, tiek per atitinkamų pajamų negavimą, t.y. atsakovas turi būti praturtėjęs ieškovo sąskaita. Trečia, turi būti priežastinis ieškovo turto sumažėjimo ir atsakovo praturtėjimo ryšys. Priežastinio ryšio konstatavimui šiuo atveju pakanka nustatyti kito asmens teisių pažeidimo ir dėl to atsiradusio asmens praturtėjimo ryšį, tačiau nebūtina, kad pažeidėjo praturtėjimas tiksliai atitiktų nukentėjusiojo turto sumažėjimą, kadangi analizuojamo instituto tikslas yra pašalinti pažeidėjo nepagrįstą praturtėjimą, o ne kompensuoti nukentėjusiojo turtinius praradimus. Ketvirta, atsakovo praturtėjimas negali būti pateisinamas. Penkta, ieškovas negali apginti savo pažeistos teisės kitais gynybos būdais. Šešta, šalis, kurios turtas sumažėjo, neturi būti prisiėmusi nuostolių atsiradimo rizikos. Septinta, nepagrįstas praturtėjimas turi egzistuoti pareiškiant ieškinį.¹⁸

Kiti autoriai, nurodydami, kad nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas suprantamas kaip vienos šalies (skolininko) veiksmais ar kitokiu būdu įgytas turtas arba kitoks praturtėjimas kitos šalies (kreditoriaus) sąskaita nesant teisinio pagrindo, detaliau dėl šių dviejų normų abipusio santykio nepasisako. Taip pat nurodo bendras, prievolei dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo atsirasti būtinas, sąlygas: 1) asmuo įgyja turtą arba praturtėja kito asmens sąskaita; 2) asmuo įgyja turtą arba praturtėja nesant teisinio pagrindo arba pagrindas, kuriuo įgytas turtas, išnyksta vėliau.¹⁹

Dėl LR CK 6.237 ir 6.242 straipsnių taikymo taip pat yra pasisakę ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau dar vadinamas – LAT) ir Lietuvos apeliacinis teismas (toliau dar vadinamas – ApT). Pažymėtina, kad LAT dažniausiai pasisako dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo kaip vientiso instituto taikymo, nurodydamas bendras sąlygas, kada šis institutas

¹⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2003, T. 1, P. 325-326.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, P. 267.

gali būti taikomas, tačiau neišskirdamas LR CK 6.237 ir 6.242 straipsnių taikymo sąlygų. Dažniausiai yra išaiškinama, kad prievolei dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo atsirasti būtinas sąlygų visetas: 1) nėra įstatymo ar sandorio, iš kurių atsiranda prievolė; 2) kreditoriaus veiksmai, kuriais skolininkas gavo turtą, yra teisėti; 3) turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybės būdais; 4) kreditorius atliko veiksmus išimtinai savo interesais ir savo rizika.²⁰

Tačiau yra ir tokių nutarčių, kuriose LAT minėtas dvi teisės normas vis dėlto išskyrė, nurodydamas, kad LR CK 6.242 straipsnio taikymo esmė yra ta, kad prielaidas konstatuoti nepagrįstą, nesąžiningą praturtėjimą kito asmens sąskaita ir atitinkamai prievolę atlyginti nuostolius asmeniui, kurio sąskaita praturtėta, sukuria ne faktas, kad nebuvo arba buvo, bet išnyko teisinis turto įgijimo pagrindas, kaip LR CK 6.237 straipsnio taikymo atveju, bet aplinkybė, kad asmuo be teisinio pagrindo, nesąžiningai sutaupo ar gauna kitokios tiesioginės turtinės naudos. Toks atvejis, kai asmuo turi teisinį pagrindą reikalauti ir gauti atitinkamą materialųjį turtą ar lėšas, tačiau jų gauna daugiau nei turėtų pagal teisinį pagrindą, laikomas nepagrįstu praturtėjimu be teisinio pagrindo. Tokiu atveju suma, gauta didesnė, negu ta, kuri priklauso pagal teisinį pagrindą, laikoma gauta be teisinio pagrindo, t. y. nepagrįstu, nesąžiningu praturtėjimu. Sprendžiant dėl vieno asmens pripažinimo nepagrįstai praturtėjusiu kito asmens sąskaita kiekvienu konkrečiu atveju, reikia nustatyti, ar egzistuoja visi LR CK 6.242 straipsnio 1 dalyje išvardyti nepagrįstam praturtėjimui konstatuoti būtini požymiai. Pažymėtina, kad LR CK 6.242 straipsnio 3 dalyje išvardyti atvejai, kuriuos nustačius paneigiamas praturtėjimo nesąžiningumas ir nepagrįstumas. Kadangi praturtėjimo nesąžiningumas ir nepagrįstumas yra būtina sąlyga nepagrįsto praturtėjimo institutui taikyti, LR CK 6.242 straipsnio 1 dalis turi būti aiškinama sistemiškai su to paties straipsnio 3 dalimi.²¹ Panašiai LAT pasisakė ir kitoje savo nutartyje, kur kilo ginčas dėl nuostolių valstybei, atstovaujama VĮ „Valstybės turto fondas“, atlyginimo po to, kai viena bendrovė (kurios 100 proc. akcijų valdė VĮ „Valstybės turto fondas“) buvo pripažinta bankrutavusia ir likvidavimo procese jos turtas buvo perduotas vienam iš kreditorių, kurio reikalavimas buvo mažesnis nei perduoto turto vertė. Pirmosios instancijos teismas ieškinį iš dalies tenkino – ieškovui VĮ „Valstybės turto fondas“ priteisė dalį nuostolių ir procesines palūkanas, apeliacinės instancijos teismas panaikino pirmosios instancijos teismo sprendimą ir ieškinį atmetė. Įdomu tai, kad nei pirmos, nei apeliacinės instancijos teismas nesivadovavo nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto normomis. Nagrinėdamas bylą kasacine tvarka, LAT nurodė, kad nustatytos aplinkybės lemia pagrindą pripažinti, kad atsakovas turėtam kreditoriaus reikalavimui patenkinti perimdamas visus bankrutuojančios įmonės

²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje E. Ž. ir L. Ž. v. A. M. ir A. R., Nr. 3K-3-569/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje D. J. v. A. D., Nr. 3K-3-593/2008.

²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Kirstnė“ v. UAB „Medicinos bankas“, Nr. 3K-3-308/2010.

statinius, nepagrįstai praturtėjo ta pinigų suma, kuri viršija jo turėto reikalavimo dydį, t. y. gavo tiesioginės turtinės naudos turto savininko sąskaita (LR CK 6.242 straipsnis). LAT išaiškino, kad LR CK 6.242 straipsnio taikymo esmė yra ta, kad prielaidas konstatuoti nepagrįstą, nesąžiningą praturtėjimą kito asmens sąskaita ir atitinkamai prievolę atlyginti nuostolius asmeniui, kurio sąskaita praturtėta, sukuria ne faktas, kad išnyko teisinis turto įgijimo pagrindas, kaip būtų LR CK 6.237 straipsnio taikymo atveju, bet aplinkybė, kad asmuo be teisinio pagrindo sutaupo ar gauna kitokios tiesioginės turtinės naudos. Nepagrįstu praturtėjimu be teisinio pagrindo laikoma ne tik atvejis, kai absoliučiai nėra teisinio pagrindo ir, nepaisant to, asmuo nepagrįstai, nesąžiningai gauna tiesioginės turtinės naudos, bet ir toks atvejis, kai asmuo turi teisinį pagrindą reikalauti ir gauti atitinkamą materialųjį turtą ar lėšas, tačiau jų gauna daugiau nei turėtų pagal teisinį pagrindą. Tokiu atveju suma, gauta didesnė, negu ta, kuri priklauso pagal teisinį pagrindą, laikoma gauta be teisinio pagrindo, t. y. nepagrįstu, nesąžiningu praturtėjimu.²²

Lietuvos apeliacinis teismas, analizuodamas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą, vienoje iš savo nutarčių yra išaiškinęs, kad LR CK 6.237 straipsnis reglamentuoja civilinių teisinių santykių dalyvių prievolės nepagrįstai praturtėjus ar nepagrįstai gavus turto. Nurodoma, kad pagal šio straipsnio nuostatas asmeniui, be teisinio pagrindo gavusiam kito asmens turtą, privalu jį grąžinti. Kad tokia prievolė atsirastų, turtą praradęs asmuo turi įrodyti, jog šis praradimas neturi teisinio pagrindo, t.y. nei konkretaus teisės akto, nei sandorio pagrindu asmuo neturėjo teisės gauti ginčo turtą. Prievolė grąžinti turtą, gautą be teisinio pagrindo (nesant nei teisinio akto, nei sandorio prievolei atsirasti) gali atsirasti ir tada, kai iš pradžių buvo teisinis pagrindas šį turtą gauti, o vėliau šis pagrindas išnyko. Toliau nutartyje jau išvardinamos nepagrįsto praturtėjimo teisiniams santykiams atsirasti būtinos sąlygos, analogiškos aukščiau paminėtosioms LAT nutartyje.²³

Galima teigti, kad tokie ApT išaiškinimai yra šiek tiek klaidinantys, kadangi iš jų seka, kad pirma, LR CK 6.237 straipsnis nustato civilinių teisinių santykių dalyvių teises ir pareigas tiek be pagrindo gavus turto, tiek nepagrįstai praturtėjus, nors nepagrįstą praturtėjimą reglamentuoja atskiras LR CK 6.242 straipsnis. Antra, toliau nutartyje faktiškai aiškinant LR CK 6.237 straipsnio nuostatas, staiga yra pereinama prie nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo kaip vientiso instituto taikymo sąlygų, nurodant, jog šios sąlygos yra būtinos atsirasti tik nepagrįsto praturtėjimo teisiniams santykiams.

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje VĮ „Valstybės turto fondas“ v. UAB „Okseta“, Nr. 3K-3-166/2008.

²³ Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. vasario 11 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Geja“ v. Koenig & Bauer AG, Nr. 2A-159/2008.

Palyginimui, Rusijos Federacijos teisinėje literatūroje, aprašant analizuojamą institutą, vartojamos sąvokos „обязательства из неосновательного обогащения“²⁴, t.y., verčiant tiesiogiai, „prievolės iš nepagrįsto praturtėjimo“, arba „обязательства, возникающие из незаконного обогащения“²⁵ – „prievolės, kylančios iš neteisėto praturtėjimo“. Faktiškai rusų mokslininkams teisinėje literatūroje aprašant prievolių, kylančių iš nepagrįsto praturtėjimo, institutą, dažniausiai yra tiesiog nurodoma - „nepagrįstas praturtėjimas“, tai yra priešingai negu lietuvių teisės doktrinoje, kartu nėra naudojamas terminas „ar turto gavimas“. Kai kuriuose rusų mokslininkų darbuose galima aptikti sąvoką „получение недолжного“, kuri, išvertus tiesiogiai, reiškia kažko „nepagrįsto gavimą“, arba taisyklingsiau – įgijimą be pagrindo. Autoriai nurodo, kad įgijimas be pagrindo yra labiausiai paplitusi nepagrįsto praturtėjimo forma, apimanti įvairius nepagrįsto praturtėjimo atvejus, pavyzdžiui, kai įvykdoma nesama prievolė arba pakartotinai įvykdoma jau įvykdyta prievolė ir kt.²⁶ Atsižvelgus į tokius rusų teisinėje literatūroje pateikiamus pavyzdžius, galima daryti išvadą, kad kalbama būtent apie atvejus, kurie Lietuvos teisėje yra reglamentuojami LR CK 6.237 straipsnio, t.y. turto gavimą be pagrindo.

Darytina išvada, kad įgijimą be pagrindo laikyti nepagrįsto praturtėjimo forma rusų teisės teoretikus verčia nepagrįsto praturtėjimo instituto reglamentavimas, įtvirtintas Rusijos Federacijos civiliniame kodekse (toliau – RF CK). RF CK šešiasdešimto skyriaus (1102 – 1109 straipsniai) normose naudojant nepagrįsto praturtėjimo sąvoką, nėra atskiro straipsnio, kuriame būtų kalbama apie be pagrindo įgyto turto gražinimą.

RF CK 1102 straipsnio 1 dalis taip apibrėžia prievoles, kylančias iš nepagrįsto praturtėjimo: „Asmuo, kuris be nustatytų įstatymu, kitu teisės aktu ar sandoriu pagrindų įsigijo ar sutaupė turtą (įgijėjas) kito asmens sąskaita (nukentėjusiojo), privalo gražinti pastarajam nepagrįstai įsigytą ar sutaupyta turtą, išskyrus atvejus, numatytus kodekso 1109 straipsnyje“. To paties straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad taisyklės, numatytos šiame skyriuje, taikomos nepriklausomai nuo to, ar nepagrįstas praturtėjimas atsirado dėl turto įgijėjo, nukentėjusiojo, trečiųjų asmenų veiksmų, ar nesant jų valios.²⁷

Kiti RF CK šešiasdešimto skyriaus straipsniai nustato nepagrįsto praturtėjimo santykių su kitais civilinių teisių gynimo būdais (RF CK 1103 str.), reglamentuoja kaip nukentėjusiajam turi būti atlyginamos negautos pajamos (RF CK 1107 str.), nustato nepagrįstą praturtėjimą, kurio negalima išreikalauti (RF CK 1109 str.) ir t.t.²⁸

²⁴ Гражданское право: учебник. Под ред. Суханова Е.А. – Москва: Волтерс Клувер, 2008, Т 4., С. 699.

²⁵ Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. – Москва: СТАТУТ, 2005, С. 227.

²⁶ Гражданское право: учебник. Под ред. Суханова Е.А. – Москва: БЕК, 2000, Т. 2., С. 445.

²⁷ Гражданский кодекс Российской Федерации // <http://www.gzkodeks.ru/fkodeks/chast21/gzkodeks-glava60.html>; prisijungimo laikas: 2010-10-07.

²⁸ Там же.

Kaip teigiama rusų teisinėje doktrinoje, prievolių, kylančių iš nepagrįsto praturtėjimo, funkcinė paskirtis yra užtikrinti, kad įgijėjas, praturtėjęs nepagrįstai įgydamas nukentėjusiojo turtą arba sutaupydamas savo turtą nukentėjusiojo sąskaita, atlygintų pastarajam jo patirtus turtinius praradimus.²⁹

Taigi Rusijos Federacijos civilinėje teisėje reglamentuojant nepagrįsto praturtėjimo institutą, turto gavimas be pagrindo nėra išskiriamas instituto pavadinime ar į atskirą teisės normą, todėl rusų teisės doktrinoje įvardijamas labiausiai paplitusia nepagrįsto praturtėjimo forma. Tačiau Lietuvos civilinėje teisėje situacija skiriasi. Visų pirma instituto pavadinimas yra „Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas“, antra, LR CK yra du straipsniai, iš kurių vienas nustato pareigą grąžinti be pagrindo įgytą turtą (LR CK 6.237 str.), o kitas reglamentuoja nepagrįstą praturtėjimą (LR CK 6.242 str.). Tačiau įdomu yra tai, kad nepaisant aukščiau paminėtų reglamentavimo skirtumų, Lietuvos teisininkai panašiai nustato nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo tarpusavio santykį.

Įvertinus LR CK 6.237 ir 6.242 straipsnių turinį, jų taikymo sąlygas, galima daryti išvadą, kad pagrįsta yra LR CK komentaro autorių nuomonė, jog turto gavimas be pagrindo (LR CK 6.237) yra nepagrįstas praturtėjimas plačiuoju požiūriu, o LR CK 6.242 straipsnio nuostatos reglamentuoja nepagrįstą praturtėjimą siauroju požiūriu. Perfrazavus abu šiuos teiginius ir juos sujungus į vieną, galima teigti, kad LR CK 6.237 ir 6.242 straipsniai persidengia, ar konkrečiau – LR CK 6.242 straipsnis yra speciali norma LR CK 6.237 straipsnio atžvilgiu. Tokią išvadą verčia daryti teisės doktrinoje ir teismų praktikoje pateikiamos tiek analizuojamo instituto apskritai, tiek LR CK 6.242 straipsnio atskirai, taikymo prielaidos (jos buvo aptartos aukščiau). Išsamiau su šiomis prielaidomis susipažinus matyti, kad siekiant pritaikyti LR CK 6.242 straipsnį, be bendrų nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo prielaidų (asmuo turtą įgijo be teisinio pagrindo, turtas yra faktiškai gautas, įgyto turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynimo būdais), taip pat yra būtinoms specifinėms prielaidoms, pavyzdžiui, aplinkybė, kad asmuo gavo ne daiktą, o jo praturtėjimas pasireiškė nepagrįstu sutaupymu ar kitokiu naudos gavimu.

Atsižvelgiant į tai, kad nepagrįsto praturtėjimo institutas Lietuvos teisėje buvo įtvirtintas ir taikomas dar iki šiuo metu galiojančio civilinio kodekso priėmimo, siekiant išsamiau atskleisti šio instituto sampratą, būtina peržvelgti kaip nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas buvo reglamentuojamas 1964 metų civiliniame kodekse, kokia buvo jo taikymo praktika.

²⁹ Гражданское право: учебник. Под ред. Суханова Е.А. – Москва: Волтерс Клувер, 2008, Т 4., С. 701.

2.2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo reglamentavimas 1964 m. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, palyginimas su 2000 m. LR CK

Prieš įsigaliojant 2000 m. priimtam civiliniam kodeksui, Lietuvos Respublikos teritorijoje galiojo 1964 m. priimtas Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (toliau – 1964 m. CK).³⁰

Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas 1964 m. CK buvo sureglamentuotas 44 skirsnio 512 – 514 straipsnių. Atkreiptinas dėmesys, kad skirsnio pavadinimas buvo „Prievolės, atsirandančios dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo“, taigi sąvoka „nepagrįstas praturtėjimas“ kaip tokia net nebuvo naudojama, ji nenaudojama ir skirsnio straipsniuose.

1964 m. CK 512 straipsnio (Pareiga grąžinti be pagrindo įgytą ar sutaupyta turta) 1 dalis nustatė, kad asmuo, kuris be įstatymu ar sandoriu nustatyto pagrindo įgijo turta kito sąskaita, privalo grąžinti pastarajam be pagrindo įgytą turta. Tokia pareiga atsiranda, jeigu pagrindas, kuriuo įgytas turta, išnyksta vėliau (1964 m. CK 512 str. 2 d.). Šios taisyklės taikomos ir tuo atveju, kai turta sutaupomas kito sąskaita be įstatymu ar sutartimi nustatyto pagrindo (1964 m. CK 512 str. 5 d.).

Teisinėje literatūroje 1964 m. CK įtvirtintas turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo institutas taip pat nebuvo labai detalai analizuojamas. Nurodoma, kad 1964 m. CK 512 straipsnis nustatė du savarankiškus pagrindus prievolei atsirasti: 1) turto įgijimas; 2) turto sutaupymas be pagrindo. Taip pat teigiama, kad pagal 1964 m. CK 512 straipsnį šios prievolės šalių subjektinių teisių ir pareigų esmę sudarė tai, kad viena šalis – turto įgijėjas (skolininkas) privalo grąžinti viską, ką įgijo ar sutaupė be pagrindo, asmeniui (kreditoriui), kurio sąskaita turta įgijo ar sutaupė. Išaiškinama, kad nepriklausomai nuo to, ar asmuo žinojo, ar nežinojo, jog įgijo turta ar jį sutaupė be pagrindo, privalo grąžinti tai, ką įgijo ar sutaupė.³¹

Dėl 1964 m. CK 512 straipsnio reglamentuojamų santykių, šio straipsnio taikymo sąlygų pasisakyta ir teismų praktikoje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuodamas teismų praktiką buvo pasisakęs, kad prievolė dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo suprantama kaip civilinis teisinis santykis, kurio viena šalis be įstatymu ar sandoriu numatyto pagrindo įgyja ar sutaupo turta kitos šio santykio šalies sąskaita ir tuo pačiu padidina savo turto masę, nors pagal viską jos turta turėjo sumažėti, tačiau nesumažėjo.³²

Buvo pateikiami ir kiek detalesni išaiškinimai nurodant, kad 1964 m. CK 512 straipsnis nustatė du savarankiškus pagrindus prievolei atsirasti: 1) turto įgijimas be pagrindo; 2) turto

³⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138.

³¹ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė: vadovėlis. – Kaunas: Vijusta, 1997, P. 362-363.

³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje AB Lietuvos žemės ūkio bankas v. Zarasų rajono savivaldybės valdyba, Lietuvos Respublikos Vyriausybė, AB “Turto bankas”, 3K-3-881/1999.

sutaupymas be pagrindo. LAT išaiškino, kad šiuo atveju teisės subjektai nėra prievoliniuose santykiuose, bet tarp jų susidaro tokie teisiniai santykiai, kurie pagal savo turinį analogiški prievoliniams santykiams. Teismo nuomone, pagal 1964 m. CK 512 straipsnį šios prievolės šalių subjektinių teisių ir pareigų esmę sudarė tai, kad viena šalis, t.y. turto įgijėjas privalo gražinti visa, ką įgijo ar sutaupė be pagrindo, asmeniui, kurio sąskaita turta įgijo ar sutaupė.³³

Dar išsamiau buvo pasisakoma pažymint, jog kaip matyti iš 1964 m. CK 512 straipsnyje esančios sąvokos, praturtėti be pagrindo galima dvejopai: 1) be pagrindo įgyjant turta; 2) be pagrindo sutaupant turta, o aptariamais prievoliniams santykiams atsirasti būtinos trys sąlygos: 1) vienas asmuo turi įgyti ar sutaupyti turta kito asmens sąskaita, o antrojo asmens turtas turi sumažėti; 2) asmuo turi įgyti ar sutaupyti turta kito asmens sąskaita be įstatymu ar sandoriu numatyto pagrindo; 3) be pagrindo įgijęs ar sutaupęs turta asmuo neturi būti dėl to kaltas.³⁴ Pastarasis LAT išaiškinimas yra įdomus tuo, kad kaip sąlygą prievoliniams santykiams dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo atsirasti įvardija tai, jog be pagrindo įgijęs ar sutaupęs turta asmuo neturi būti dėl to kaltas, taigi kalbama apie kaltės elementą, nors pačiame 1964 m. CK 512 straipsnyje apie kaltę nėra užsiminta.

Kaltė yra vienas iš pagrindinių skirtumų, skiriančių 1964 m. CK numatytą turto įgijimą ar sutaupymą be pagrindo nuo 2000 m. LR CK numatyto nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo. 2000 m. LR CK 6.237 str. 1 d. aiškiai numato, kad asmuo privalo gražinti visa, ką tyčia ar dėl neatsargumo įgijo savo veiksmais ar kitokiu būdu be teisinio pagrindo, taip pat kai pagrindas išnyko vėliau. Tuo tarpu 1964 m. CK 512 straipsnis tiesiog nustatė, kad asmuo privalo gražinti tai, ką įgijo be teisinio pagrindo arba pagrindas, kuriuo įgytas turtas, išnyko vėliau, kaltė nėra minima.

Naujajame 2000 m. LR CK kaltės elementas yra svarbus sprendžiant, pavyzdžiui, atsakomybės už turto pabloginimą ar trūkumus klausimą, tuo tarpu šis klausimas 1964 m. CK apskritai nebuvo sureguliuotas.

2000 m. LR CK 6.237 straipsnio 3 dalis numato, kad įgytas turtas turi būti gražintas natūra, o jeigu jis žuvęs ar sužalotas, atlyginama pinigais jo tikroji vertė, buvusi turto įgijimo metu, ir nuostoliai, atsiradę dėl vėlesnio turto vertės pasikeitimo. Turto įgijėjas atsako nukentėjusiajam asmeniui už bet kokią turto pabloginimą ar trūkumą, įskaitant atsitiktinį, po to, kai įgijėjas sužinojo ar turėjo sužinoti apie nepagrįstą praturtėjimą ar turto įgijimą. Iki sužinojimo momento turto įgijėjas atsako tik už tyčia ar didelį neatsargumą. Kitaip tariant, įgijėjui, dar iki sužinojimo momento leidusiam atsirasti turto trūkumams ar pabloginusiam turta, atsakomybė atsiranda tik esant jo kaltei, galinčiai pasireikšti tyčia ar dideliu neatsargumu. Tuo

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje J.B. v. S.D., 3K-3-457/1999.

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje AB "Šiaulių žemės ūkio technika" v. S. Š. individuali įmonė, 3K-3-328/1999.

tarpu 1964 m. CK, neįtvirtinęs kaltės elemento, numato tik pareigą gražinti turtą natūra, jei to neįmanoma padaryti – pinigais, vertę nustatant pagal įgijimo momentą.

Taigi nors abu civiliniai kodeksai nustato vienodą be pagrindo įgyto turto gražinimo formą: gražinamas natūra, o jei tai neįmanoma – pinigais, visgi, įvedus kaltės elementą, 2000 m. LR CK papildomai sureguliuavo klausimus dėl nuostolių, nukentėjusiojo patirtų pasikeitus prarasto turto vertei, atlyginimo, kas leidžia geriau apsaugoti be pagrindo turto netekusio asmens interesus. Iš kitos pusės, įvedant kaltės elementą turto vertės sumažėjimo atlyginimo problemos reguliavime, yra geriau apsaugomi ir be pagrindo turta įgijusio asmens interesai, nes nustatoma, kad atsakomybė už turto pabloginimą ar trūkumus atsiranda tik po to, kai įgijėjas sužinojo ar turėjo sužinoti apie nepagrįstą praturtėjimą ar turto įgijimą, o iki sužinojimo momento atsakomybė atsiranda tik tyčia ar dėl didelio neatsargumo pabloginus turtą. Taigi jei turtas, asmens įsigytas be pagrindo ir šiam asmeniui apie tai nežinant, bus prarastas ar jo būklė pablogės ne dėl tyčinių ar labai neatsargių to asmens veiksmų, tai jis išvengs atsakomybės ir neprivalės nukentėjusiajam atlyginti jokių nuostolių.

Šiuo atveju dėmesys atkreiptinas ir į sužinojimo momentą. Šios teisinės konstrukcijos negalima laikyti kažkuo nauju, ko nebuvo numatyta 1964 m. CK. Šio kodekso 513 straipsnyje, reguliavusiame pajamų, gautų naudojantis be pagrindo įgytu turtu, gražinimo tvarką buvo numatyta, kad be pagrindo gavusis turtą asmuo privalo gražinti ar atlyginti visas pajamas, kurias jis gavo ar turėjo gauti iš šio turto nuo to laiko, kada jis sužinojo ar turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą. Todėl nors sužinojimo momento konstrukcija buvo naudojama 1964 m. CK, tačiau turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo institute neįvedus kaltės elemento ir nereguliuojant nuostolių atlyginimo klausimų, ji nebuvo naudojama taip plačiai, kaip tai yra daroma 2000 m. LR CK (6.237 str. 3 d., 6.240 str. 1 d. ir 3 d.).

Grįžtant prie pajamų, gautų naudojantis be pagrindo įgytu turtu, 1964 m. CK ir 2000 m. LR CK palyginimo kontekste, verta paminėti, kad nors ir 1964 m. CK 513 straipsnio 1 dalis, ir 2000 m. LR CK 6.240 straipsnio 1 dalis numato, kad be pagrindo gavęs turto asmuo privalo gražinti ar atlyginti visas pajamas, kurias jis gavo ar turėjo gauti iš šio turto nuo to laiko, kai sužinojo ar turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą, visgi 2000 m. LR CK numato dar ir papildomą prievolę tuo atveju, jei be pagrindo yra gaunami pinigai – už be pagrindo įgytą pinigų sumą turi būti sumokėtos penkių procentų dydžio metinės palūkanos, kurios pradedamos skaičiuoti nuo to momento, kai asmuo sužinojo arba turėjo sužinoti apie nepagrįstą pinigų gavimą ar sutaupymą. Darytina prielaida, kad tokia prievolė atsirado būtent dėl valstybės ekonominių sąlygų pasikeitimo, t.y. perėjimo prie rinkos ekonomikos.

Kalbant apie atsiskaitymus gražinant be pagrindo įgytą turtą, taip pat atkreiptinas dėmesys į sąžiningumo elementą. 1964 m. CK 513 straipsnio 2 dalis numatė, kad be pagrindo

turtą įgijęs asmuo turi teisę reikalauti, kad jam būtų atlygintos jo padarytos būtinos išlaidos be pagrindo įgytam turtui išlaikyti už laikotarpį nuo tada, kai jis sužinojo ar turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą. Taigi įgijėjui buvo užtikrinta teisė atgauti būtinas išlaidas bet kokių atveju. Tuo tarpu 2000 m. LR CK 6.240 straipsnio 2 dalis išlaidų, būtinų be pagrindo įgytam turtui išlaikyti, atlyginimą sieja su įgijėjo sąžiningumu. Ši teisės norma numato, kad jeigu be pagrindo įgydamas turtą asmuo sąžiningai klydo, jis savo ruožtu turi teisę reikalauti, kad būtų atlygintos jo turėtos būtinos išlaidos be pagrindo įgytam turtui per šio straipsnio 1 dalyje (nuo to laiko, kai sužinojo ar turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą) nurodytą laiką išlaikyti.

Sąžiningas asmuo, 2000 m. LR CK 6.240 straipsnio 2 dalies kontekste, yra tuomet, kai jis nežinojo ir neturėjo žinoti, kad turtą gavo be teisinio pagrindo. Tuo tarpu nesąžiningas yra toks asmuo, kuris gaudamas turtą žinojo ar turėjo žinoti neturįs teisės jo gauti, t.y. priėmęs turtą pažeisdamas teisę.³⁵

Būtinomis laikomos bet kokios išlaidos, be kurių daikto vertė būtų sumažėjusi arba jis būtų žuvęs. Nebūtinos išlaidos nėra atlyginamos. Prie tokių išlaidų priskiriamos, pavyzdžiui, išlaidos daikto pagerinimui. Tokių išlaidų atlyginimo klausimas yra sprendžiamas pagal analogiją taikant LR CK 6.501 straipsnio 2-3 dalis.³⁶

Baigiant lyginti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto reguliavimą 2000 m. LR CK ir 1964 m. CK, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad šiuo metu galiojančiame 2000 m. LR CK yra išskiriamos dvi situacijos - tai turto gavimas be pagrindo (6.237 str.) ir nepagrįstas praturtėjimas (6.242 str.). Šių dviejų teisės normų tarpusavio santykis jau buvo atskleistas, sutikta su kitų autorių nuomone, jog turto gavimas be pagrindo, numatytas 2000 m. LR CK 6.237 straipsnyje, yra nepagrįstas praturtėjimas plačiuoju požiūriu, tuo tarpu LR CK 6.242 straipsnis reguliuoja nepagrįstą praturtėjimą siauroju požiūriu. Kartu užsiminta, kad LR CK 6.242 straipsnio sureguliuotas nepagrįstas praturtėjimas gali pasireikšti taip pat ir nuosavo turto sutaupymu. Prieš tai galiojęs 1964 m. CK šių dviejų situacijų neišskyrė, 512 straipsnio 1 dalis nustatė bendrą pareigą grąžinti be pagrindo įgytą turtą, o to paties straipsnio 5 dalyje buvo teigiama, kad šio straipsnio taisyklės taikomos ir be pagrindo sutaupytam turtui. Taigi nors reguliavimas buvo žymiai siauresnis, visgi jis apėmė ir tokius atvejus, kai asmuo praturtėdavo nebūtinai tiesiogiai be jokio pagrindo gaudamas tam tikrą daiktą, bet ir sutaupydamas savo turtą, pavyzdžiui, išvengęs tam tikros prievolės vykdymo. Iš to galima daryti išvadą, kad analizuojamo instituto suvokimas, t.y. tam tikrų teisinių santykių jam priskyrimas, priėmus 2000 m. LR CK iš esmės nepasikeitė, tiesiog remiantis sukaupta, taip pat kitų šalių patirtimi, šis institutas buvo detaliau sureglamentuotas.

³⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2003, T. 1, P. 322.

³⁶ Ten pat.

Apibendrinus, nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas buvo įtvirtintas 1964 m. CK, Lietuvoje galiojusiame iki 2000 m. LR CK priėmimo. Nors 1964 m. CK 44 skirsnyje pateiktas šio instituto reguliavimas buvo žymiai siauresnis palyginus su 2000 m. LR CK, visgi į abiejų kodeksų reguliavimą patenkantys santykiai iš esmės analogiški, susiję su tiesioginės nepagrįstos naudos gavimu, pavyzdžiui, tam tikro daikto priėmimu, taip pat ir su netiesioginės naudos gavimu, pavyzdžiui, prievolės vykdymo išvengimu. Teisės doktrinoje ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje buvo išaiškinta, kad prievolė dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo (kaip ji įtvirtinta 1964 m. CK) suprantama kaip civilinis teisinis santykis, kurio viena šalis be įstatymu ar sandoriu numatyto pagrindo įgyja ar sutaupo turtą kitos šio santykio šalies sąskaita. LAT nuomone, pagal 1964 m. CK 512 straipsnį šios prievolės šalių subjektinių teisių ir pareigų esmę sudarė tai, kad viena šalis, t.y. turto įgijėjas privalo grąžinti visa, ką įgijo ar sutaupė be pagrindo, asmeniui, kurio sąskaita turtą įgijo ar sutaupė.

Palyginus 1964 m. CK 44 skirsnį su 2000 m. LR CK XX skyriumi, nustatyti keli skirtumai. Vienas iš jų yra tas, kad abu, 1964 m. CK ir 2000 m. LR CK, reglamentuodami atsiskaitymų grąžinant be pagrindo įgytą turtą klausimą, nustatė pareigą grąžinti ar atlyginti visas pajamas, kurias asmuo gavo ar turėjo gauti iš šio turto nuo to laiko, kai sužinojo ar turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą, tačiau tik 2000 m. LR CK, nustatydamas teisę atgauti būtinas išlaidas be pagrindo įgytam turtui išlaikyti, šią teisę susiejo su įgijėjo sąžiningumu.

Tačiau kur kas svarbiau yra tai, kad 2000 m. LR CK reguliuojant santykius dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo yra įvestas kaltės elementas, kuris yra svarbus sprendžiant atsakomybės už turto pabloginimą ar trūkumus klausimą, tuo tarpu 1964 m. CK tokia atsakomybė apskritai nenustatyta. Kaltės elemento įvedimas kartu su atsakomybės už turto vertės sumažėjimą reguliavimu geriau apsaugo tiek nukentėjusiojo, tiek turto įgijėjo interesus.

Tenka pastebėti, kad kaltės elemento įvedimas sukelia ir tam tikrų problemų, susijusių su nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto atskyrimu nuo panašių institutų – restitucijos ar vindikacijos, todėl siekiant išsamiai atskleisti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo sampratą šiuolaikinėje Lietuvos civilinėje teisėje, būtina nagrinėti šio instituto santykį su kitais, aukščiau paminėtais, civilinių teisių gynimo būdais.

3. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SANTYKIS SU KITAIS CIVILINIŲ TEISIŲ GYNIMO BŪDAIS

3.1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykis su restitucija

Restitucijos sąvoka kildinama iš lotyniško žodžio „restitutio“, reiškiančio grąžinimą į ankstesnę padėtį. Šį terminą šiuolaikinės teisinės sistemos perėmė iš klasikinės romėnų teisės.

Restitucija reiškė ypatingą pretorinės gynybos priemonę. Naudodamas restituciją pretorius atkurdavo buvusią civilinių santykių padėtį.³⁷

Restitucijos teisinius santykius reglamentuoja LR CK X skyriaus 6.145 – 6.153 straipsniai. LR CK 6.145 straipsnio 1 dalis numato, kad restitucija taikoma tada, kai asmuo privalo gražinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai arba per klaidą, arba dėl to, kad sandoris, pagal kurį jis gavo turtą, pripažintas negaliojančiu *ab initio* arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos.

Lietuvos teisės doktrinoje restitucija yra vadinama civilinės teisės gynybos būdu, kai šaliai gražinama tai, ką ji perdavusi kitai šaliai, o iš nepagrįstai įgijusios šalies išieškoma tai, ką ši nepagrįstai gavusi. Taigi restitucija yra šalių gražinimas į *status quo*. Nurodoma, kad restitucija taikoma pripažinus sandorį negaliojančiu (LR CK 1.80 str.), išreikalaujant be pagrindo įgytą turtą (LR CK 6.237 str.), vienai šaliai iš dalies įvykdžius prievolę, o kitai šaliai jos negalint įvykdyti dėl *force majeure* aplinkybių, išreikalaujant daiktą iš svetimo neteisėto valdymo (LR CK 4.97 str.).³⁸ Remiantis LR CK nuostatų sistemine analize daroma išvada, kad restitucija laikytina savarankišku prievoliniu pažeistų teisių gynimo būdu, kuriam galima taikyti subsidiariai nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo nuostatas.³⁹ Taigi doktrinoje nustatomas aiškus restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutų tarpusavio santykis. Dėl šio santykio pasisakyta ir teismų praktikoje.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacine tvarka nagrinėtoje civilinėje byloje kilo ginčas dėl aiškinimo ir taikymo materialinės teisės normų, reglamentuojančių dovanojimo ir aukos (paramos ar labdaros) sandorius, jų formą, nepagrįstai gauto turto išreikalavimą. Spręsdamas klausimą dėl nepagrįstai įgytų lėšų gražinimo, LAT nustatė, kad šiuo atveju yra aktualus restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutų konkurencijos klausimas. Teismas nurodė, kad restitucija – tai bendrasis prievolių teisės institutas, reglamentuojamas LR CK šeštosios knygos X skyriaus normų. Restitucijos esmė yra gražinti asmenį (asmenis) į buvusią padėtį. Vadovaujantis LR CK 6.145 straipsnio 1 dalies norma restitucijos pagrindu gali būti skirtingais pagrindais atsiradusios asmens prievolės gražinti kitam asmeniui turtą: restitucija taikoma tada, kai asmuo privalo gražinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai arba per klaidą, arba dėl to, kad sandoris, pagal kurį jis gavo turtą, pripažintas negaliojančiu *ab initio* arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šioje byloje taip pat pasisakė ir dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo, nurodė, kad tai savarankiška prievolės rūšis, reglamentuojama LR CK šeštosios knygos XX skyriaus normų.

³⁷ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, P. 101.

³⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2003, T. 1, P. 185.

³⁹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, P. 101-102.

Šiame skyriuje įtvirtintos turto išreikalavimo taisyklės taikomos tada, kai konstatuojami specialūs prievolės grąžinti turtą atsiradimo pagrindai: turtas gautas be teisinio pagrindo (LR CK 6.237 str. 1 d.), pagrindas, kuriuo įgytas turtas, išnyksta paskiau (LR CK 6.237 str. 2 d.), asmuo be teisinio pagrindo nesąžiningai praturtėja (LR CK 6.242 str. 1 d.). Nutartyje pažymima, kad kasacinio teismo praktikoje išaiškinta, jog nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas savo prigimtimi yra subsidarius kitų civilinių teisių gynybos būdų atžvilgiu, nurodomos šio instituto taikymo prielaidos. Išnagrinėjęs šią civilinę bylą LAT taip pat išaiškino, kad tuo atveju, kai reikalavimo dalyku esantis turtas yra gautas sandorio pagrindu, pripažinus tokį sandorį negaliojančiu (nuginčijus ar konstatavus, kad jis niekinis) *ab initio*, taikomos LR CK šeštosios knygos X skyriuje įtvirtintos restitucijos taisyklės. Šios sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmės tiesiogiai įtvirtintos įstatyme (LR CK 1.80 str. 2, 3 d., 6.145 str. 1 d.). LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taisyklės, reglamentuojančios be pagrindo gauto turto ar nepagrįsto praturtėjimo grąžinimą, sandorio negaliojimo atveju gali būti taikomos tik subsidiariai - jeigu restitucijos nepakanka visiškai apginti pažeistas asmens teises.⁴⁰

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje esama ir tokių nutarčių, kur pasisakyta ne vien dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto santykio su restitucija, bet bendrai dėl šio instituto santykio su kitais civilinių teisių gynimo būdais.

Vienoje iš bylų, kur kilo ginčas dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo, LAT teisėjų kolegija pažymėjo, kad tiek pagal teisės doktriną, tiek pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudenciją nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas yra subsidiarus taikymo. Nurodytas institutas taikomas tada, kai ginčo negalima išspręsti kitais pažeistų civilinių teisių gynimo būdais (pvz., taikant sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės nustatytus gynybos būdus). Kasacinio teismo pabrėžta, kad nepagrįsto praturtėjimo institutas negali būti taikomas kaip priemonė, padedanti išvengti kitų civilinės teisės normų nustatytų gynybos būdų taikymo. Teisėjų kolegija taip pat nurodė, kad Lietuvos teisėje laikomasi vadinamojo *non cumul* principo – asmuo neturi pasirinkimo teisės, kokį reikšti ieškinį. Pavyzdžiui, jeigu šalis sieja sutartiniai santykiai, pažeistas teises reikia ginti remiantis sutarčių teisės normomis; jeigu yra deliktas, turi būti reiškiamas ieškinys dėl žalos atlyginimo, bet ne dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo; jeigu pažeistos teisės gali būti apgintos daiktinės teisės normų pagrindu, ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taip pat negali būti reiškiamas. Tik tuo atveju, jeigu sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės normos neužtikrina teisingo

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje D.V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“, 3K-3-355/2009.

bylos išsprendimo, papildomai (subsidiariai) gali būti taikomas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas.⁴¹

Nagrinėjamoje byloje kasatorius, aplenkdamas sutarčių, deliktų, daiktinės teisės nustatytus gynybos būdus, iš karto prašė apginti jo pažeistas teises pagal nepagrįsto praturtėjimo institutą, kuris kaip išaiškino teismas yra subsidiaraus taikymo ir negali būti taikomas siekiant išvengti kitų civilinės teisės normų nustatytų gynybos būdų taikymo. Kasatorius taip pat atsisakė ginti savo pažeistas teises daiktinės teisės įtvirtintu būdu, t. y. reikšdamas vindikacinį ieškinį, o žemesnės instancijos teismai atsisakymą dėl šio reikalavimo priėmė ir bylą nutraukė. Nepaisant to, kad kasatorius atsisakė ginti savo teises reikšdamas vindikacinį ieškinį, LAT nuomone, kasatorius vis dar turi galimybę reikšti ieškinį dėl civilinės atsakomybės taikymo, t.y. žalos atlyginimo, asmenims, dėl kurių neteisėtų veiksmų jis neteko ginčo kilnojamojo turto. Taigi reikšiant reikalavimą dėl nepagrįsto praturtėjimo buvo pasirinktas netinkamas pažeistų civilinių teisių gynimo būdas. Kasatoriui nepasinaudojus galimybe ginti pažeistas teises sutarčių ir/ar deliktų teisės normų nustatytais būdais, žemesnės instancijos teismai, LAT nuomone, pagrįstai netaikė nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto.

Turint omenyje doktrinos ir teismų praktikos išaiškinimus dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykio su restitucija, būtina pabrėžti dar vieną aspektą, kuris nėra labai aiškiai įvardijamas. Kaip minėta aukščiau, nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas priskiriamas prie kvazisutarčių, kitaip tariant – tai savarankiškas prievolių atsiradimo pagrindas, tuo tarpu restitucija – tai savarankiškas civilinių teisių gynimo būdas, atsirandantis pripažinus sandorį negaliojančiu, išreikalaujant be pagrindo įgytą turtą ir kitais įstatymo numatytais atvejais, taigi tai yra tam tikra teisinė pasekmė, atsirandanti prieš tai susiklosčius tam tikram teisiniui santykiui. Tokią išvadą galima daryti ir iš aukščiau pateikto LAT išaiškinimo, kuriame nurodoma, kad restitucijos pagrindu gali būti skirtingais pagrindais atsiradusios asmens prievolės gražinti kitam asmeniui turtą, taigi sąlyga restitucijai taikyti yra prieš tai tam tikru pagrindu atsiradusi prievolė, o vienas iš tokių pagrindų yra nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas. Čia pat būtina dar kartą pabrėžti, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas yra taikomas tik tada, kai ginčo negalima išspręsti sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės gynybos būdais, todėl jis ir yra laikomas subsidiaraus taikymo institutu.

Pažymėtina, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto santykis su kitais civilinių teisių gynimo būdais yra aktualus ne tik Lietuvos teisei, bet ir kitų valstybių teisinėms sistemoms, priklausančioms tiek kontinentinei, tiek bendrajai teisei.

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Rolvika“ v. BUAB „LVS“ ir AB DnB NOR bankas, 3K-3-90/2009.

Rusijos Federacijos teisės doktrinoje teigiama, kad klausimas dėl nepagrįsto praturtėjimo instituto vaidmens civilinės teisės sistemoje ir šio instituto santykio su kitais civilinių teisių gynimo būdais visada buvo ir iki šiol yra svarbus civilinės teisės mokslui. Reikalas tas, kad nepagrįstas praturtėjimas atsiranda visais atvejais, kai vienas asmuo įgyja ar sutaupo turtą kito asmens sąskaita be pakankamo teisinio pagrindo. Taigi nepagrįsto praturtėjimo sąvoka yra glaudžiai susijusi su visais reikalavimais grąžinti vienokiu ar kitokiu būdu nepagrįstai įgytą turtą. Nepagrįsto praturtėjimo požymių yra tuo atveju, kai jis įvyksta padarant kitam asmeniui tam tikrą žalą, kai neteisėtai yra užvaldomas svetimas turtas, įvykdomas negaliojantis sandoris, ar viena iš šalių pagal sutartį gauna daugiau turtinės naudos nei tai buvo numatyta pačioje sutartyje. Kiekvienu šiuo atveju šalių tarpusavio santykiai gali būti reguliuojami specialių taisyklių, kurios yra įtvirtintos RF CK teisės normose, reguliuojančiose, pavyzdžiui, nuosavybės apsaugą pripažinus sandorį negaliojančiu ar nustatančiose tam tikras prievoles padarius žalą kitam asmeniui, kituose teisės aktuose.⁴²

Tam tikros taisyklės dėl nepagrįstai gauto turto grąžinimo įtvirtintos ir tarp RF CK pagrindinių nuostatų (RF CK 15 str. 2 d. 2 p.), ir tarp prievolių teisės bendrųjų nuostatų (RF CK 395 str.). Tuo pat metu nepagrįstai įgyto turto grąžinimas ir žalos atlyginimas, restitucija ir vindikacija laikytini specialiomis rūšimis tokio bendro civilinių teisių gynimo būdo, kaip padėties, buvusios iki teisės pažeidimo, atkūrimas. Kiekviena iš šių vadinamųjų rūšių yra taikoma vadovaujantis bendroju principu dėl teisės normų taikymo esant bendrajai ir specialiajai teisės normai, t.y. priklausomai nuo susiklosčiusių santykių taikoma labiausiai tinkanti speciali teisės norma. Taigi visame RF CK yra įtvirtintos taisyklės, kurios kiekvienu atveju daugiau ar mažiau išsprendžia problemą dėl nepagrįstai įgyto turto grąžinimo, pavyzdžiui, šis klausimas išspręstas normose, reguliuojančiose individualiais požymiais apibrėžto daikto ir iš jo gautų pajamų grąžinimą (RF CK 301 ir 303 str.), taip pat teisės normoje, nustatančioje sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmę – dvišalę restituciją (RF CK 167 str. 2 p.), tačiau šios atskiros normos visgi neišsprendžia visų klausimų, kurie išskyla sprendžiant problemą dėl be pakankamo pagrindo užvaldyto kito asmens turto grąžinimo ar nepagrįsto savojo turto sutaupymo, pavyzdžiui, minėtame RF CK 167 straipsnio 2 punkte dėl dvišalės restitucijos taikymo nėra išspręstas klausimas dėl pajamų, kurios buvo gautos besinaudojant nepagrįstai pagal sandorį įsigytu daiktu.⁴³

Šios problemos Rusijos įstatymų leidėjo buvo išspręstos RF CK 1103 straipsnyje, priklausančiame šešiasdešimtam skyriui, reglamentuojančiam prievoles dėl nepagrįsto praturtėjimo. Teigiama, kad priėmus šį straipsnį pirmą kartą įstatymo lygiu buvo išspręstas

⁴² Гражданское право: часть вторая. Под ред. Мозолина В.П. - Москва: ЮРИСТЪ, 2007, С. 871.

⁴³ Там же, С. 871-872.

klausimas, susijęs su reikalavimų dėl nepagrįsto praturtėjimo santykiu su kitais reikalavimais dėl pažeistų civilinių teisių gynimo. Vadovaujantis šia teisės norma, taisyklės dėl nepagrįsto praturtėjimo taikomos taip pat kartu su šiais reikalavimais: įvykdymo pagal negaliojantį sandorį gražinimu; daikto išreikalavimu iš svetimo neteisėto valdymo; įvykdymo, susijusio su vienos šalies išpareigojimu kitai šaliai, gražinimu; žalos atlyginimu, įskaitant žalą, atsiradusią dėl praturtėjusio asmens nesąžiningų veiksmų.⁴⁴

Atsižvelgę į RF CK 1103 straipsnio nuostatas, rusų mokslininkai daro išvadą, kad įstatymas kalba būtent apie subsidiarų (papildomą) normų dėl nepagrįsto praturtėjimo taikymą kartu su kitais civilinių teisių gynimo būdais.⁴⁵

Turint omenyje atvejus dėl teisinių pasekmių sandorį pripažinus negaliojančiu, aiškinama, kad teisė taikyti restituciją – tai negaliojančio sandorio pasekmė. Reikalavimas gražinti nepagrįstai įgytą ar sutaupyta turtą – tai forma (būdas), kuria yra įgyvendinama teisė į restituciją. Todėl normos dėl prievolių, kylančių iš nepagrįsto praturtėjimo, gali būti taikomos tik po to, kai vadovaujantis specialiomis teisės normomis sandoris bus pripažintas negaliojančiu. Pavyzdžiui, kol sandoris, sudarytas pažeidžiant licencijavimo taisyklės, nebus pripažintas negaliojančiu vadovaujantis bendromis teisės normomis, negalima kelti klausimo dėl įvykdymo pagal šį sandorį gražinimo, taip pat dėl nepagrįsto praturtėjimo normų taikymo siekiant gražinti nukentėjusiajam negautas pajamas; arba kol nebus nuginkčytas testamentas, negalima kelti klausimo dėl paveldėto turto išreikalavimo iš įpėdinio.⁴⁶

Rusų teisės doktrinoje taip pat pažymima, kad teisės normų, reglamentuojančių nepagrįstą praturtėjimą, taikymas tam tikrais atvejais gali būti ribojamas. Šie ribojimai gali būti įtvirtinti įstatyme, kitame teisės akte arba gali išplaukti iš pačios prievolės esmės. Kaip pavyzdys pateikiami sandoriai, prieštaraujantys viešajai tvarkai ar gerai moralei (RF CK 169 str.). Jei sandoris yra pripažįstamas negaliojančiu tokiu pagrindu, tuomet RF CK 1103 straipsnio nuostata, teigianti, kad nepagrįsto praturtėjimo instituto normos taip pat yra taikomos reikalavimams gražinti įvykdymą pagal negaliojantį sandorį, šio sandorio negaliojimo pasekmėms taikoma nebus. Taip yra todėl, kad įvykdymas pagal tokį sandorį yra išieškomas į valstybės pajamas, todėl tokio sandorio pasekmės yra ne restitucinio, o konfiskacinio pobūdžio.⁴⁷

Taigi rusų teisės mokslininkų pozicija dėl nepagrįsto praturtėjimo instituto santykio su kitais civilinių teisių gynimo būdais, įskaitant restituciją, yra aiški – nepagrįsto praturtėjimo instituto normos, įtvirtintos RF CK šešiasdešimtame skyriuje, yra taikomos subsidiariai su kitų institutų normomis, atitinkamai šio instituto normomis vadovaujamasi tik tuomet, kai kito

⁴⁴ Гражданское право: часть вторая. Под ред. Мозолина В.П. - Москва: ЮРИСТЪ, 2007, С. 872.

⁴⁵ Гражданское право: учебник. Под ред. Суханова Е.А. – Москва: Волтерс Клувер, 2008, Т 4., С. 719.

⁴⁶ Там же, С. 720.

⁴⁷ Гражданское право: часть вторая. Под ред. Мозолина В.П. - Москва: ЮРИСТЪ, 2007, С. 874.

instituto normos tam tikro klausimo nesprenžia, pavyzdžiui, RF CK 167 straipsnyje, nustatančiame teisę taikyti dvišalę restituciją sandorį pripažinus negaliojančiu, nėra išspręstas klausimas dėl pajamų, kurios buvo gautos besinaudojant nepagrįstai pagal sandorį įsigytu daiktu, todėl ši problema yra sprendžiama taikant RF CK 1107 straipsnį, reguliuojantį atsiskaitymus gražinant nepagrįstą praturtėjimą.

Gan aktyviai dėl nepagrįsto praturtėjimo (angl. unjust enrichment) santykio su restitucija diskutuojama ir bendrojoje teisėje. Kai kurių Didžiosios Britanijos teisės mokslininkų nuomone restitucija visada buvo bendrosios teisės dalis, tačiau pastaruoju metu įvyko stulbinanti transformacija: aktyvi ir ryžtinga mokslininkų grupė, surinkusi iki šiol nesusistemintą medžiagą, labai daug pastangų skyrė „nepagrįsto praturtėjimo“ teorijai ir įvairioms jos koncepcijoms plėtoti. Manoma, kad plėtojant „nepagrįsto praturtėjimo“ koncepciją buvo nueita per toli. Nauda, kurią ketinta iš to gauti, yra beveik neįgyvendinama, tačiau patirtos sąnaudos, įskaitant ir diskusijose praleistą laiką, yra labai didelės. Blogiausia, kad gautas rezultatas niekaip negali suderinti savyje įvairių atsakomybės formų. Kai kurių mokslininkų nuomone, tikrai nėra nieko bloga „nepagrįsto praturtėjimo“ sąvoką naudoti situacijose, kuriose yra kalbama apie reikalavimus, susijusius su restitucija, nurodant, kad šie reikalavimai yra paremti „nepagrįsto praturtėjimo idėja“, tačiau bet kokie bandymai sąvokai „nepagrįstas praturtėjimas“ suteikti tikslesnę, gilesnę reikšmę iki šiol nieko gero nedavė, net priešingai - pasirodė esą žalingi.⁴⁸

Didžiosios Britanijos mokslininkų taip pat nurodoma, kad „nepagrįstam praturtėjimui“ ne itin daug dėmesio skiria ir patys teismai, kadangi mano, jog šis terminas yra ribotas ir pernelyg kompliktuotas. Kalbant apie „nepagrįsto praturtėjimo“ pripažinimą teismuose, situacija yra tokia, kad pakankamai didelis teisėjų skaičius visų pirma pripažįsta, kad yra toks dalykas kaip „restitucija“, kuris, kalbant bendrais bruožais, yra susijęs su atsakovo gautos nepagrįstos naudos pašalinimu, tuo tarpu paanalizavus teismų procesinius dokumentus juose ieškant „nepagrįsto praturtėjimo“ teorijos elementų, taip pat palyginus kaip dažnai terminas „nepagrįstas praturtėjimas“ yra naudojamas teisėjų, matyti, kad jis nėra itin populiarus, per metus pasitaiko tik apie dvidešimt bylų, kuriose yra naudojamas šis terminas.⁴⁹

Įvairių anglų teisės teoretikų požiūriai skiriasi ir kalbant apie pačios restitucijos koncepciją. Nepaisant skirtingų požiūrių, vis dėlto sutariama, kad ir šis teisės institutas ne visada buvo populiarus, faktiškai maždaug iki 1966 m. tiek teismų, tiek akademinės bendruomenės jis apskritai buvo ignoruojamas. Tačiau šiuo metu padėtis yra pasikeitusi. Atsikračiusi iš kitų teisės institutų kylančių pretenzijų, restitucija dabar gali būti analizuojama kaip nepriklausomas, savarankiškas darinys. Iš esmės mokslininkai pabrėžia, kad pagrindinė problema yra tame, kad

⁴⁸ Hedley S. Unjust enrichment // Cambridge Law Journal, 1995, Nr. 54(3), P. 578-590.

⁴⁹ Ibid.

ankstesnės kartos teisėjai negalvojo apie restituciją kaip apie vientisą darinį, juo labiau kaip apie darinį, kuris iš vidaus yra sutvirtintas tam tikraisiais bendraisiais principais. Tikrai negalima ir neteisinga teigti, kad ankstesnės kartos teisėjai ir mokslininkai nediskutavo restitucijos tema, šios sąvokos apskritai nepaisė. Įvairiais, su restitucija susijusiais, klausimais buvo diskutuojama gan aktyviai, tam tikrų jos užuomazgų galima rasti knygoje, aprašančiose sutartis ar nuosavybės teisę. Ko trūko - tai tik įvairių su restitucija susijusių problemų ir sprendimų surinkimo vienoje knygoje, visos šios medžiagos apdorojimo ir teorijos, apjungiančios visas su restitucija susijusias problemas į visumą, sukūrimo. Su laiku tai ir buvo padaryta ir šiuo metu restitucija yra teismų gan plačiai taikoma.⁵⁰

Restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo santykis yra analizuojamas ir Australijos teisės mokslininkų. Teigiama, kad nors kai kurie teoretikai terminus „restitucija“ ir „nepagrįstas praturtėjimas“ traktuoja kaip sinonimus, vis dėlto jų reikšmės ir naudojimas pasižymi savitumu. Išaiškinama, kad ieškiniai, paremti nepagrįstu praturtėjimu, yra vadinami nekaip kitaip, kaip ieškiniais dėl restitucijos taikymo. Pavyzdžiui, ieškovas prašo teismo priteisti jam naudą, kurią nepagrįstai įgijo atsakovas ieškovo sąskaita. Toks ieškinys vadinamas restituciniu ieškiniu, o jo pagrindas yra nepagrįstas praturtėjimas.⁵¹

Kalbant apie pačią restituciją nurodoma, kad ji iš esmės skiriasi nuo sutarties ar delikto, kadangi pastarieji reiškia įvykius, sukeliančius tam tikras teises pasekmes, tuo tarpu restitucija reiškia pačią teisinę pasekmę. Nepagrįstas praturtėjimas kito asmens sąskaita šiame kontekste – tai visų, restituciją sukeliančių, įvykių (klaidingi mokėjimai, mokėjimai pagal pagrindą, kuris vėliau išnyko ir t.t.) bendroji koncepcija. Taigi nors restitucija ir nepagrįstas praturtėjimas priklauso tai pačiai teisės sričiai, vis dėlto nepagrįstas praturtėjimas yra priežastį reiškiantis įvykis, tuo tarpu restitucija yra pasekmė.⁵²

Kanados teisinėje literatūroje teigiama, kad restitucija yra laikoma institutu, teikiančiu teisinę gynybą nuo nepagrįsto praturtėjimo. Istoriskai šis teisės institutas teisinę gynybą nuo nepagrįsto praturtėjimo teikė per tokias teises kategorijas, kaip klaida, netinkamas iš fiduciarinių santykių kylančių išsipareigojimų įvykdymas ir kt. Šiuolaikinėje teisėje minėtas teises kategorijas imta aiškinti jau kaip bendro nepagrįsto praturtėjimo principo apraiškas. Taip pat nurodoma, kad bendras nepagrįsto praturtėjimo principas iš esmės apima atvejus, kur atsakovas, nebūtinai būdamas įstatymo pažeidėjas, naudojasi svetimo darbo vaisiais, o ieškovas patiria atitinkamą žalą. Kai kurių apžvalgininkų nuomone nepagrįsto praturtėjimo principas taip

⁵⁰ Hedley S. Unjust enrichment // Cambridge Law Journal, 1995, Nr. 54(3), P. 578-590.

⁵¹ Davenport P., Harris C. Unjust enrichment. – Sydney: The federation press, 1997, P. 8.

⁵² Ibid, P. 9

pat apima bylas, kur atsakovas pasipelno iš savo teisės pažeidimo, net ir tuo atveju, jei ieškovas nėra patyręs su tuo susijusios žalos.⁵³

Būdamas bendruoju principu, paaiškinančiu senąsias teises kategorijas, kurių pagrindu buvo reiškiami ieškiniai dėl restitucijos, nepagrįsto praturtėjimo principas Kanadoje taip pat pradėtas traktuoti ir kaip nepriklausomas ieškinio pagrindas, teikiantis teisinę gynybą nuo nepelnyto praturtėjimo, kuris atsirado nebūtinai minėtų kategorijų pagrindu. Nepagrįstas praturtėjimas, kaip ieškinio pagrindas, asmeniui, patiriančiam nuostolių kai iš to atitinkamai pasipelno kitas asmuo, suteikia galimybę taikyti restitucinę teisinę gynybą. Tai neturintis nustatytų ribų ir besivystantis ieškinio pagrindas, paremtas ne tik minėtomis kategorijomis, bet ir įvairiais principais.⁵⁴

Kanados teisinėje literatūroje išaiškinama, kad pagrindas ieškiniui dėl nepagrįsto praturtėjimo pateikti susideda iš trijų elementų: 1) atsakovo praturtėjimo; 2) atsakovo praturtėjimą atitinkančių ieškovo netekimų; 3) teisinio pagrindo atsakovui praturtėti nebuvimo.⁵⁵

Pirmasis elementas iš esmės turi paprastą ekonominę reikšmę: atsakovas laikomas praturtėjęs jei gavo tiesioginę ar netiesioginę apčiuopiamą naudą. Tiesioginė nauda susijusi su atsakovo turto padidėjimu, o netiesioginė su tam tikrų prievolių, galėjusių sumažinti atsakovo turimą turtą, vykdymo išvengimu. Jeigu ieškovas negali įrodyti, kad jis prisidėjo prie atsakovo turto padidėjimo, tuomet ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo bus atmestas. Teismų praktika rodo, kad atsakovas naudą gali gauti įvairiais būdais, pavyzdžiui, gaudamas piniginį pavedimą ar tam tikrų prekių, už kurias nebuvo sumokėta. Nepagrįstai gauta nauda laikomi ir tokie atvejai, kuomet vyriausybė surenka tokius mokesčius, kurių rinkti neturėjo teisės. Vienoje iš bylų atsakovas buvo pripažintas gavęs nepagrįstą naudą kai jam priteistą skolą apmokėjo jo verslo partnerio žmonai priklausanti įmonė, o jis tam neprieštaravo. Nepagrįstai gaunama nauda taip pat pripažįstami atvejai, kai atsakovas gauna tam tikras paslaugas, bet tik tuomet, kai tos paslaugos buvo teikiamos paties atsakovo sutikimu ir yra savaime suprantama, kad ieškovas už paslaugų teikimą tikėjosi gauti atlygį. Tačiau suteiktų paslaugų negalima laikyti nepagrįstai gauta nauda jei tos paslaugos buvo teikiamos atsakovui nesutinkant.⁵⁶

Įdomu yra tai, kad sutuoktinio, tėvų, vaiko, svainio, verslo partnerio, kaimyno ar net draugo prisidėjimas prie namų ūkio, verslo ar nuosavybės pagerinimo taip pat gali būti laikomas nauda, kurios pagrindu gali būti pareiškiamas ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo. Iš tikrųjų pagrindo ieškiniui dėl nepagrįsto praturtėjimo vystimuisi daug įtakos turėjo visa serija šeimos bylų, kuriose sutuoktiniams ar sugyventiniams, tiesiogiai ar netiesiogiai prisidėjusiems prie savo

⁵³ Perell P. M. A survey of the case law about the cause of action for unjust enrichment // <http://heionline.org>; prisijungimo laikas: 2009-03-09.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid..

⁵⁶ Ibid.

partnerio turto gausinimo ir negalintiems apginti savo interesų minėtą turtą dalinant vadovaujantis partnerystę reguliuojančiais principais, buvo suteikta galimybė prašyti turtą padalinti vadovaujantis nepagrįsto praturtėjimo principu.⁵⁷

Kalbant apie antrą ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo pagrindo elementą, trumpai nurodoma tokia jo reikšmė: atsakovo gauta nauda turi būti ieškovo patirtų nuostolių priežastimi. Nauda yra aiškinama ekonominiu požiūriu, kaip ir pirmo elemento atveju. Jei ieškovas nepatyrė jokių nuostolių arba jo nuostoliai atsirado ne dėl atsakovo veiksmų, tuomet ieškovas negali reikšti ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo.⁵⁸

Trečiasis ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo pagrindo elementas yra svarbiausias, kadangi vadovaujantis juo yra sprendžiama, ar tam tikras asmuo praturtėja pagrįstai, ar ne, teisinga ar ne atsakovui pasilikti gautą naudą. Teisė negins ieškovo vien dėl to, kad jo veiksmų pasekoje praturtėjo tretieji asmenys. Siekdamas įrodyti trečiojo elementą buvimą, ieškovas privalo paneigti, kad yra bet koks teisinis pagrindas, suteikiantis atsakovui galimybę pasilikti įgytą naudą. Tokiu būdu trečiasis elementas užtikrina, kad kiekvienu atveju vienam asmeniui praturtėjus kito sąskaita nebus taikoma restitucija. Šis elementas taip pat užtikrina, kad tam tikras turtas iš atsakovo bus paimamas ir ieškovui perduodamas tik esant rimtam juridiniam pagrindui ir tik tais atvejais, kai turto palikimas pas atsakovą prieštarautų sąžiningumui ir būtų neteisingas. Ligi šiol Kanados teisė teisėtais pagrindais įgyti tam tikrą naudą laikė sutartį, dovanojimą, neprašomos paslaugos teikimą, įvairius teisės aktus ir kt.⁵⁹

Apibendrinus visa, kas paminėta aukščiau, būtina išskirti keletą aspektų, susijusių su nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto santykiu su restitucija: pirma, nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas yra priskiriamas prie kvazisutarčių, taigi tai yra savarankiškas pagrindas prievolei atsirasti. Šio instituto specifika pasižymi tuo, kad, būdamas subsidiaraus pobūdžio, jis yra taikomas tuomet, kai tam tikram teisiniui santykiui nėra galimybės taikyti sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės normų. Antra, restitucija – tai savarankiškas civilinių teisių gynimo būdas, kuriam taikyti reikia prieš tai tam tikru pagrindu atsiradusios asmens prievolės gražinti kitam asmeniui turtą. Restitucija nėra priskiriama prie tokių savarankiškų prievolių atsiradimo pagrindų, kaip sutartys, deliktai ar kvazisutartys, tačiau tai yra be galo svarbus ir istorines šaknis turintis institutas, padedantis užtikrinti tinkamą asmenų teisių apsaugą.

Nepagrįsto praturtėjimo instituto santykis su kitais civilinių teisių gynimo būdais yra analizuojamas ir kitų valstybių teisės doktrinoje. Rusijos Federacijos teisės mokslininkai teigia, kad nepagrįstas praturtėjimas atsiranda visais atvejais, kai vienas asmuo įgyja ar sutaupo turtą

⁵⁷ Perell P. M. A survey of the case law about the cause of action for unjust enrichment // <http://heinonline.org>; prisijungimo laikas: 2009-03-09.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

kito asmens sąskaita be pakankamo teisinio pagrindo, todėl nepagrįsto praturtėjimo sąvoka yra glaudžiai susijusi su visais reikalavimais grąžinti vienokiu ar kitokiu būdu nepagrįstai įgytą turtą. Sistemiskai analizuojant, RF CK galima surasti įvairių taisyklių, kurios kiekvienu atveju daugiau ar mažiau išsprendžia problemą dėl nepagrįstai įgyto turto grąžinimo, tačiau šios atskiros normos visgi neatsako į visus klausimus, susijusius su be pakankamo pagrindo užvaldyto kito asmens turto grąžinimu ar nepagrįstu savojo turto sutaupymu. Atsižvelgiant į tai, RF CK šešiasdešimtame skyriuje buvo įtvirtintas nepagrįsto praturtėjimo institutas, kuris, taikomas subsidiariai su kitais civilinių teisių gynimo būdais, padėjo pilnai sureguliuoti nepagrįsto praturtėjimo atveju atsirandančius teisinius santykius.

Nepagrįsto praturtėjimo institutas mokslininkų aktyviai plėtojamas ir aptarinėjamas ir bendrosios teisės šalyse – Didžiojoje Britanijoje, Kanadoje ir Australijoje.

Didžiosios Britanijos teisės apžvalgininkų nuomone nėra nieko bloga kalbant apie reikalavimą taikyti restituciją nurodyti, kad šis reikalavimas yra paremtas „nepagrįsto praturtėjimo idėja“, tačiau bandymai sąvokai „nepagrįstas praturtėjimas“ suteikti tikslesnę, gilesnę reikšmę yra žalingi. „Nepagrįsto praturtėjimo“ koncepcija ne itin paplitusi ir teismų praktikoje. Pripažįstama, kad iki tam tikro laiko ne itin pamėgtas teismų ir akademinės bendruomenės buvo pats restitucijos institutas, tačiau dabar padėtis pasikeitė. Restitucija pripažįstama savarankišku institutu, yra plačiai taikoma.

Australijos teisės teoretikai teigia, kad ieškiniai dėl restitucijos taikymo yra paremti nepagrįstu praturtėjimu. Nepagrįstas praturtėjimas yra laikomas priežastį reikiančiu įvykiu, tuo tarpu restitucija – tokio įvykio pasekmė.

Kanados teisinėje sistemoje nepagrįstas praturtėjimas, būdamas bendruoju principu, paaiškinančiu senąsias teises kategorijas, kurių pagrindu buvo reiškiami ieškiniai dėl restitucijos, taip pat pradėtas traktuoti ir kaip nepriklausomas ieškinio pagrindas, teikiantis teisinę gynybą nuo nepelnyto praturtėjimo. Nepagrįstas praturtėjimas, kaip ieškinio pagrindas, suteikia galimybę taikyti restitucinę teisinę gynybą. Pagrindas ieškiniui dėl nepagrįsto praturtėjimo pateikti susideda iš trijų elementų: 1) atsakovo praturtėjimo; 2) atsakovo praturtėjimą atitinkančių ieškovo netekimų; 3) teisinio pagrindo atsakovui praturtėti nebuvimo.

Nagrinėjant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto santykį su kitais civilinių teisių gynimo būdais, negalima pamiršti tokio svarbaus ir praktikoje dažnai taikomo instituto, kaip vindikacija.

3.2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykis su vindikacija

Vindikacija yra apibrėžiama kaip nevaldančio savo turto savininko reikalavimas grąžinti neteisėtai valdomą turtą.⁶⁰ Šis civilinių teisių gynimo būdas yra įtvirtintas LR CK 4.95 straipsnyje, kuriame nurodoma, kad savininkas turi teisę išreikalauti savo daiktą iš svetimo neteisėto valdymo.

Teisinėje literatūroje nurodoma, kad vindikacinis reikalavimas pasižymi tam tikra specifika – tai daiktinis teisinis ieškinys, esantis absoliutaus pobūdžio, t.y. šį gynimo būdą savininkas gali panaudoti prieš bet kurį asmenį, kuris neteisėtai valdo savininkui priklausantį daiktą. Dar vienas požymis, kuris vindikacinį ieškinį atskiria nuo asmeninių ieškinių, kylančių iš prievolinių teisinių santykių, yra tas, jog vindikacinio ieškinio objektu gali būti tik daiktas, o ne reikalavimo teisė ar skolininko pareiga. Todėl vindikacinio ieškinio negalima painioti su tokiais reikalavimais, kaip reikalavimas natūra įvykdyti prievolę, kurios objektas yra pagal individualius požymius apibūdinamas daiktas. Kaip pavyzdys yra pateikiama iš pirkimo – pardavimo sutarties kylanti pardavėjo pareiga perduoti pirkėjui tam tikrą daiktą: kadangi pirkėją ir pardavėją sieja prievoliniai teisiniai santykiai, tai pardavėjui neperdavus pirkimo – pardavimo sutartyje numatyto daikto, pirkėjas galės ginti savo teises pareikšdamas asmeninį, o ne vindikacinį ieškinį. Šioje situacijoje vindikacinis ieškinys negali būti pareiškiamas dar ir dėl to, kad vadovaujantis LR CK 4.49 straipsnio 1 dalimi, daikto įgijėjas nuosavybės teisę į daiktus įgyja nuo jų perdavimo įgijėjui momento, taigi negavęs daikto, atitinkamai nebūdamas ir jo savininku, asmuo negali reikšti vindikacinio ieškinio. Taigi daroma išvada, kad vindikacinis ieškinys gali būti pareiškiamas tik kai šalių nesieja prievoliniai teisiniai santykiai.⁶¹

Vindikacinis ieškinys pasižymi tuo, kad tokį ieškinį gali pareikšti tik tam tikro daikto savininkas, kuris praranda daikto valdymo teisę. Jei asmens nuosavybės teisė į daiktą yra ginčijama ar daiktu yra kliudoma naudotis, tačiau savininkas nepraranda valdymo, tokiu atveju savininkas savo teises gali ginti pareikšdamas, pavyzdžiui, negatorinį ieškinį. Tačiau gali susiklostyti ir tokia situacija, kai savininką su tam tikru asmeniu sieja prievoliniai teisiniai santykiai ir daikto valdymo teisę savininkas praranda būtent dėl neteisėtų to asmens veiksmų, pavyzdžiui, nuomininkas, nutraukus nuomos sutartį, atsisako grąžinti nuomotojui daiktą. Taigi pažeidžiama ir savininko nuosavybės teisė, ir prievolinės teisės. Išskyla klausimas kokį ieškinį šiuo atveju reikia reikšti: daiktinį – dėl vindikacijos ar asmeninį – dėl įpareigojimo grąžinti pagal nuomos sutartį perduotą daiktą? Į šį klausimą doktrinoje yra atsakoma nurodant, kad Lietuvos teisė nepripažįsta daiktinių ir asmeninių ieškinių konkurencijos, todėl savininkas neturi galimybės rinktis kokį ieškinį jam reikšti. Dėl šios priežasties daroma išvada, kad kai savininką

⁶⁰ Mikelėnas V. Vindikacija ir jos taikymas // *Justitia*, 2005, Nr.1(55), P. 2.

⁶¹ Ten pat.

ir asmenį, kuris pažeidžia savininko nuosavybės teisę, sieja prievoliniai teisiniai santykiai, pažeista nuosavybės teisė turi būti ginama ne daiktinių, o prievolių teisinių santykių gynimo būdais. Ir atvirkščiai, savininkas negali imtis prievolių teisinių santykių gynimo būdų prieš asmenį, su kuriuo ji nesieja jokie prievoliniai teisiniai santykiai.⁶²

Teisės doktrinoje pažymima, kad vindikaciją reikia skirti nuo restitucijos, kadangi vindikacinis ieškinys ir reikalavimas taikyti restituciją turi skirtingą teisinę prigimtį. Vindikacinis ieškinys yra daiktinės teisės institutas, t.y. daiktinis teisinis reikalavimas, tuo tarpu restitucija yra prievolių teisės institutas, t.y. reikalavimas taikyti restituciją yra asmeninis, o ne daiktinis teisinis. Taigi reikalavimas dėl restitucijos taikymo gali būti pareikštas tik tada, kai asmenis sieja prievoliniai teisiniai santykiai. Jei asmenų prievoliniai teisiniai santykiai nesieja, tuomet daiktas gali būti išreikalaujamas tik pareiškus vindikacinį ieškinį. Tokią išvadą kai kurie mokslininkai daro analizuodami LR CK 1.80 straipsnio 4 dalį, nurodančią, kad turtas, buvęs pripažinto negaliojančiu sandorio dalyku, negali būti išreikalautas iš jį sąžiningai įgijusio trečiojo asmens, išskyrus LR CK 4.96 straipsnio 1-3 dalyse numatytus atvejus, taip pat LR CK 6.153 straipsnį (Restitucijos įtaka tretiesiems asmenims) ir LR CK 6.307 straipsnį (Pardavėjui nepriklausančio daikto pardavimas).⁶³

Vindikaciniam ieškiniui patenkinti reikia tam tikrų sąlygų buvimo. Pirma, tinkamas ieškovas reiškiant vindikacinį ieškinį gali būti tik daikto savininkas ar teisėtas jo valdytojas, praradęs faktinį daikto valdymą. Teisėtas valdytojas daiktą valdyti gali prievolinės teisės pagrindu (pvz., nuoma, pasauga, pervežimai ir t.t.) arba daiktinės teisės pagrindu (pvz., uzufruktas). Antra, tinkamas atsakovas pagal vindikacinį ieškinį yra asmuo, kuris neteisėtai valdo svetimą daiktą, t.y. faktiškai turi jį. Neteisėtu valdytoju pripažįstamas ne tik tas asmuo, kuris pats neteisėtai užvaldė daiktą, bet ir tas, kuris daiktą įsigijo iš neturinčio teisės jo parduoti asmens. Pavyzdžiui, asmuo, nusipirkęs vogtą daiktą apie vagystės faktą nieko nežinodamas, bus laikomas neteisėtu valdytoju. Tokiu valdytoju bus laikomas ir tas asmuo, kuris daiktą iš pradžių valdė turėdamas teisėtą pagrindą, bet tas pagrindas išnyko vėliau. Valdymo neteisėtumas yra objektyvus faktas ir jo buvimas ar nebuvimas nepriklauso nuo asmens kaltės. Trečia, vindikacinio ieškinio dalyku turi būti reikalavimas grąžinti daiktą iš neteisėto valdymo. Turi būti prašoma grąžinti konkretų, o ne lygiavertį daiktą ar piniginę kompensaciją, nes tokiu atveju reiktų reikšti ieškinį dėl žalos atlyginimo ar nepagrįsto praturtėjimo. Ketvirta, vindikacinio ieškinio faktinį pagrindą sudaro kelios grupės aplinkybių: aplinkybės, pagrindžiančios ieškovo nuosavybės teisę ar valdymo teisėtumą; daikto valdymo teisės praradimą ir praradimo aplinkybes liudijančios aplinkybės; aplinkybės, kurioms esant daiktą pradėjo valdyti atsakovas ir

⁶² Mikelėnas V. Vindikacija ir jos taikymas // *Justitia*, 2005, Nr.1(55), P. 3.

⁶³ Ten pat.

aplinkybės, kurios patvirtintų, jog daiktas yra valdomas neteisėtai; aplinkybės, kurios patvirtina, jog daiktas yra natūra ir pagrindžia, jog šalių nesieja prievoliniai teisiniai santykiai. Penkta, vindikacinio reikalavimo objektas gali būti tik individualiais požymiais apibrėžti daiktai, kurie pareiškiant ieškinį egzistuoja natūra. Pagal individualius požymius apibūdinamam daiktui žuvus, išnyksta ir nuosavybės teisė į tą daiktą, todėl tokiu atveju buvęs daikto savininkas turi teisę pareikšti ne vindikacinį ieškinį, o ieškinį dėl žalos atlyginimo, t.y. savo teisės ginti prievoliųjų teisiųjų santykių gynimo būdais. Tam tikrais atvejais vindikacinio ieškinio objektas gali būti ir pagal rūšinius požymius apibūdinami daiktai, bet tik tokiu atveju, jei jie yra individualizuoti ir juos galima identifikuoti, išskirti iš kitų tos pačios rūšies daiktų (pvz., specialiu ženklu pažymėti raštai arba grūdai, supilti į pažymėtus maišus). Jei pagal rūšinius požymius apibūdinami daiktai nėra individualizuoti (pvz., raštai nėra specialiai pažymėti ir sukrauti kartu su kitam asmeniui priklausančiais raštais, grūdai supilami ne į pažymėtus maišus, o į vietą, kur yra supilti kitam asmeniui priklausančiais grūdais), tai iš asmens, turinčio juos be teisinio pagrindo, galima išreikalauti pareiškus ieškinį dėl nepagrįsto praturtėjimo. Vindikacijos objektu gali būti tik materialūs daiktai, todėl šis institutas negali būti taikomas ginant intelektinę nuosavybę. Jei tam tikras individualiais požymiais apibūdinamas daiktas neteisėto valdytojo yra perdirbamas, tuomet vindikacinio ieškinio patenkinimas priklauso nuo to, kaip šis daiktas buvo perdirbtas: jei jis perdirbtas taip, kad sukurtas iš esmės naujas daiktas, tai vindikacinio ieškinio tenkinti negalima. Tokiu atveju gali būti reiškiamas ieškinys dėl žalos atlyginimo ar nepagrįsto praturtėjimo. Jeigu daikto pakeitimai yra neesminiai, nesikeičia jo paskirtis, tuomet vindikacinis ieškinys turi būti tenkinamas.⁶⁴

Pažymėtina, kad teisės doktrinoje išskiriamos dvi vindikacijos koncepcijos: visiška ir ribota vindikacija. Visiškos vindikacijos koncepcija iš esmės pripažįsta, kad savininko teisė išreikalauti daiktą iš kito asmens neteisėto valdymo yra absoliuti, todėl vindikacinis ieškinys turi būti tenkinamas visais atvejais. Visiška vindikacija yra palanki savininkui, nes gina tik jo privatų interesą, bet neleidžia atsižvelgti į kitų civilinės apyvartos subjektų interesus. Tačiau viešasis interesas reikalauja pripažinti ir ginti ne tik savininko, bet ir kitų civilinės apyvartos subjektų sąžiningai įgyjamą daiktines teises. Visiškos vindikacijos koncepcija neleidžia atsižvelgti į šį viešąjį interesą, todėl siekiant jį užtikrinti, kaip ir siekiant užtikrinti civilinės apyvartos stabilumą ir saugumą, įvedama ribotos vindikacijos koncepcija. Ribota vindikacija reiškia, kad teisės aktuose yra daroma išimčių, kai savininkas neturi teisės išreikalauti daiktą iš kito asmens neteisėto valdymo ir vindikacinis ieškinys atmetamas. Ribotos vindikacijos atveju yra siekiama protingos savininko ir kitų asmenų teisėtų interesų pusiausvyros.⁶⁵

⁶⁴ Mikelėnas V. Vindikacija ir jos taikymas // *Justitia*, 2005, Nr.1(55), P. 4-5.

⁶⁵ Ten pat, P. 5-6.

LR CK 4.95 ir 4.96 straipsniuose yra įtvirtintos abi vindikacijos koncepcijos. Kilnojamojo ir nekilnojamojo daikto išreikalavimo atveju neribota vindikacija taikoma tais atvejais, kai daiktas yra išreikalaujamas iš neteisėto ir nesąžiningo įgijėjo. Neribota vindikacija taikoma taip pat tada, kai sąžiningas įgijėjas daiktą įgijo neatlygintinai iš asmens, neturinčio teisės jį perleisti, nesvarbu, daiktas yra kilnojamas ar nekilnojamas (LR CK 4.96 str. 3 d.). Jei daikto įgijėjas yra sąžiningas, taikoma ribota vindikacija (LR CK 4.96 str. 1 ir 2 d.). Pažymėtina, kad doktrininis vindikacijos skirstymas į visišką ir ribotą taip pat atsispindi ir teismų praktikoje, nes „ribotos vindikacijos“ ir „visiškos vindikacijos“ sąvokos yra naudojamos aiškinant vindikacijos institutą kai kuriose LAT nutartyse.⁶⁶

Neteisėtai valdant daiktą, jis valdytojo gali būti pagerintas, iš jo gali būti gauta tam tikrų pajamų ar vaisių, be to gali būti skirta lėšų šio daikto išlaikymui ar remontui, todėl išreikalaujant daiktą iš svetimo neteisėto valdymo, panašiai kaip ir nepagrįsto praturtėjimo atveju, kyla atsiskaitymo klausimas.

Atsiskaitymų gražinant daiktą iš svetimo neteisėto valdymo klausimą reglamentuoja LR CK 4.97 straipsnis. Šiame straipsnyje atsiskaitymų klausimas reguliuojamas atsižvelgiant į tai, sąžiningas ar nesąžiningas buvo neteisėtas daikto valdytojas. Nesąžiningas valdytojas privalo gražinti arba atlyginti visas pajamas, kurias gavo arba turėjo gauti per visą valdymo laiką. Sąžiningas neteisėtas valdytojas privalo gražinti savininkui visas pajamas, kurias gavo arba turėjo gauti nuo to laiko, kai jis sužinojo ar turėjo sužinoti apie valdymo neteisėtumą arba sužinojo apie civilinės bylos dėl daikto gražinimo iškėlimą. Pajamų ir vaisių dydį privalo įrodyti daikto savininkas. Pajamos ir vaisiai, kurių įgijėjas galėjo, bet neprivalėjo gauti, neišieškomos (pvz., pajamos iš daikto nuomos), taigi išieškomos tik tos pajamos ir vaisiai, kurių valdytojas privalėjo gauti. Pajamos ir vaisiai, sąžiningo valdytojo iki momento, kai jis sužinojo ar turėjo sužinoti apie valdymo neteisėtumą, lieka jam.⁶⁷

Neteisėtas valdytojas, gražindamas daiktą, turi teisę reikalauti iš savininko atlyginti jam turėtas būtinas išlaidas daikto išlaikymui. Savininko atlygintinų išlaidų dydis vėl gi priklauso nuo valdytojo sąžiningumo. Vadovaujantis LR CK 4.97 straipsnio 2 dalimi, neteisėtas nesąžiningas valdytojas turi teisę reikalauti iš savininko atlyginti jo padarytas dėl daikto būtinas išlaidas nuo to laiko, kai savininkui priklauso gautos iš daikto pajamos. Kadangi nesąžiningo valdymo atveju savininkui turi būti gražintos per visą valdymo laiką gautos arba turėtos gauti pajamos, reiškia nesąžiningas valdytojas gali prašyti būtinų išlaidų, turėtų per visą valdymo laikotarpį. Taigi nesąžiningo valdymo atveju jokių neaiškumų dėl išlaidų gražinimo nekyla, tačiau ne visiškai aiškus yra išlaidų atlyginimas neteisėto sąžiningo valdymo atveju. Štai LR CK 4.97 straipsnio 3

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Kauno miesto savivaldybė ir Lietuvos Respublikos Vyriausybė v. UAB „Tomis“ ir V. B., 3K-3-367/2010.

⁶⁷ Mikelėnas V. Vindikacija ir jos taikymas // Justitia, 2005, Nr.1(55), P. 13.

dalį numato, kad neteisėtas sąžiningas valdytojas turi teisę reikalauti iš savininko atlyginti visas jo padarytas dėl daikto būtinas išlaidas, kurių nepadengė iš daikto gautos pajamos. Prof. V. Mikelėnas aiškindamas būtinų išlaidų atlyginimo klausimą esant neteisėtam sąžiningam valdymui nurodė, kad sąžiningas valdytojas gali reikalauti tik tų būtinų išlaidų, kurių jis patyrė nuo to laiko, kai sužinojo ar turėjo sužinoti apie valdymo neteisėtumą arba sužinojo apie civilinės bylos dėl daikto gražinimo iškėlimą, ir kurių nepadengė iš daikto gautos pajamos.⁶⁸ Taigi išlaidų atlyginimas yra siejamas su sužinojimo apie valdymo neteisėtumą momentu. Su tokiu šios teisės normos aiškinimu galima sutikti, nes jis atitinka teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principus: kadangi daikto savininkas iš neteisėto sąžiningo valdytojo gali reikalauti pajamų tik nuo to laiko, kai valdytojas sužinojo ar turėjo sužinoti apie valdymo neteisėtumą arba civilinės bylos dėl daikto gražinimo iškėlimą, tai atitinkamai iš savininko negalima reikalauti atlyginti išlaidų, kurios valdytojo buvo patirtos dar iki jam sužinant apie valdymo neteisėtumą ar civilinės bylos dėl daikto gražinimo iškėlimą. Deja, tai ne vienintelis galimas LR CK 4.97 straipsnio 3 dalies išaiškinimas. Šioje teisės normoje nurodyta, kad sąžiningas valdytojas turi teisę reikalauti atlyginti visas jo padarytas dėl daikto būtinas išlaidas, kurių nepadengė iš daikto gautos pajamos. Taigi sužinojimo apie valdymo neteisėtumą ar civilinės bylos dėl daikto gražinimo iškėlimą momentas tiesiogiai nėra įtvirtintas. Todėl gali būti ir toks LR CK 4.97 straipsnio 3 dalies išaiškinimas, pagal kurį neteisėtam sąžiningam valdytojui pareikalavus, jam turi būti gražintos visos būtinos išlaidos, kurių jis patyrė per visą valdymo laikotarpį ir kurių nepadengė iš daikto gautos pajamos. Nors toks išaiškinimas būtų neteisingas, visgi galėtų sukelti nemažai ginčų.

Atkreiptinas dėmesys, kad ir sąžiningo, ir nesąžiningo valdymo atveju atlyginamos tik būtinos išlaidos, t.y. tokios, be kurių daiktas nebūtų išlikęs arba žymiai pablogėtų daikto būklė.

Pažymėtina, kad LR CK 4.97 straipsnio 4 dalyje, kurioje sureglamentuoti neteisėtai valdyto daikto pagerinimo atlyginimo klausimai, yra tik nustatyta, kaip turi būti atlyginama sąžiningam valdytojui: neteisėtas sąžiningas valdytojas turi teisę pasilikti savo pagerinimus, jeigu jie gali būti atskirti nesužalojant daikto, o jeigu pagerinimų neįmanoma atskirti, neteisėtas sąžiningas valdytojas turi teisę reikalauti atlyginti dėl pagerinimo padarytas išlaidas, bet ne didesnes kaip daikto vertės padidėjimas. Tačiau šioje teisės normoje nėra nurodoma, kaip turi būti atlyginami neteisėto nesąžiningo valdytojo padaryti pagerinimai. Teisės doktrinoje nurodoma, kad tokiu atveju jei pagerinimai yra neatskiriami nuo daikto, tai nesąžiningas neteisėtas valdytojas negali reikalauti atlyginti jų vertės. Tačiau jei pagerinimai yra atskiriami,

⁶⁸ Mikelėnas V. Vindikacija ir jos taikymas // *Justitia*, 2005, Nr.1(55), P. 13.

tai daiktas savininkui turi būti gražintas be šių pagerinimų, nes priešingu atveju daikto savininkas nepagrįstai praturtėtų.⁶⁹

Įdomu tai, kad dėl vindikacijos instituto yra pasisakęs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau - LRKT). Tiksliau, LRKT tyrė LR CK 4.96 straipsnio 2 dalies, nustatančios, jog iš sąžiningo įgijėjo negali būti išreikalautas nekilnojamas daiktas, išskyrus atvejus, kai savininkas tokį daiktą prarado dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo, atitiktį LR Konstitucijai. Su prašymu ištirti LR CK 4.96 straipsnio 2 dalies atitiktį LR Konstitucijai kreipėsi Lietuvos Respublikos Seimo narių grupė, Vilniaus apygardos teismas ir Lietuvos apeliacinis teismas. Pareiškėjai prašė ištirti ar 4.96 straipsnio 2 dalis neprieštarauja Konstitucijos 23 straipsniui, 29 straipsnio 1 daliai, Konstitucijos preambulėje įtvirtintam teisinės valstybės principui.⁷⁰

LRKT nurodė, kad pareiškėjų ginčijamas vindikacijos teisinis reguliavimas, skirtas savininko teisėms ginti, kai jis nekilnojamąjį turtą prarado dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo, sistemiškai aiškintinas atitinkamų LR CK nuostatų kontekste. LR CK 4.95 straipsnyje nustatyta, kad savininkas turi teisę išreikalauti savo daiktą iš svetimo neteisėto valdymo. LR CK 4.96 straipsnyje nustatytos sąlygos, kurioms esant savininkas turi teisę išreikalauti savo daiktą iš svetimo neteisėto valdymo, kai tokio daikto įgijėjas yra sąžiningas. Pagal šio straipsnio 1 ir 2 dalyse nustatytą teisinį reguliavimą, įtvirtinusi ribotos vindikacijos institutą, iš sąžiningo įgijėjo daiktas (kilnojamas ir nekilnojamas) savininkui gražinamas tik tam tikrais atvejais. Pagal LR CK 4.96 straipsnio 3 dalį, kai daiktas iš asmens, neturėjusio teisės jo perleisti nuosavybėn, įgytas neatlygintinai, savininkas turi teisę išreikalauti jį visais atvejais, t. y. šioje dalyje yra įtvirtinta neribota vindikacija.

Pareiškėjų abejonės dėl LR CK 4.96 straipsnio 2 dalies atitikties Konstitucijos 23 straipsniui iš esmės buvo grindžiamos tuo, kad sąžiningas įgijėjas, įgijęs daiktą, kurį savininkas prarado dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo, taip pat tampa „lygiaverčiu“ to daikto savininku. Pareiškėjų teigimu, pagal LR CK 4.96 straipsnio 2 dalį išreikalaujant nekilnojamąjį daiktą iš sąžiningo įgijėjo nėra tenkinami visuomenės poreikiai, sąžiningam įgijėjui nėra teisingai atlyginama, todėl ginčijamu teisiniu reguliavimu pažeidžiamos asmens nuosavybės teisės. Šiuo atveju LRKT išaiškino, kad LR Konstitucijos 23 straipsnis įtvirtina nuosavybės neliečiamumo principą. Nuosavybės teisės įgijimo pagrindai yra nurodyti LR CK 4.47 straipsnyje (pvz., sandoriai, kiti įstatymo nustatyti pagrindai). Pagal LR CK 4.23 straipsnio 2 dalį teisėtu laikomas daikto valdymas, įgytas tais pačiais pagrindais kaip ir nuosavybės teisė. Nuosavybės teisę pagal

⁶⁹ Mikelėnas V. Vindikacija ir jos taikymas // *Justitia*, 2005, Nr.1(55), P. 13.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.96 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // <http://www.infolex.lt/tp/112136>; prisijungimo laikas: 2010-11-07.

LR CK 4.48 straipsnio 1 dalį gali perduoti tik pats savininkas arba savininko įgaliotas asmuo. Vadinasi, tais atvejais, kai daiktas yra įgyjamas be savininko valios, išskyrus tam tikrus LR CK numatytus atvejus (pvz., daiktas parduotas ar kitaip perleistas teismo sprendimams vykdyti nustatyta tvarka), daikto įgijimas pats savaime nereiškia ir nuosavybės teisės į tą daiktą atsiradimo, t. y. asmuo, įgijęs daiktą (įgijėjas), netampa to daikto savininku, o tik tampa faktiniu šio daikto valdytoju. LRKT konstatavo, kad LR Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintas nuosavybės neliečiamumo principas būtų paneigtas, jeigu, savininkui praradus turtą dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, savininko nuosavybės teisės nebūtų ginamos. Kai turtą savininkas praranda dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, tai nereiškia, kad jis praranda nuosavybės teises, ir nereiškia, kad asmuo, įgijęs tokį turtą, tampa jo savininku. Pagal LR Konstituciją savininkas turi teisę susigrąžinti savo turtą, prarastą dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo; ši jo teisė yra svarbi konstitucinė nuosavybės teisių apsaugos garantija. Tai suponuoja įstatymų leidejo pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų savininko, praradusio turtą dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, nuosavybės teisių gynimą. LRKT taip pat konstatavo, kad kai asmuo įgyja turtą, nežinodamas ir negalėdamas žinoti, kad savininkas jį prarado dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, tokio turto įgijimas negali būti traktuojamas kaip savaime sukuriantis turto įgijėjui nuosavybės teises. Taigi LR CK 4.96 straipsnio 2 dalyje nustatytu teisiniu reguliavimu, pagal kurį nekilnojamasis daiktas iš sąžiningo įgijėjo yra paimamas tais atvejais, kai savininkas jį prarado dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo, nėra nukrypstama nuo Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintų imperatyvų.⁷¹

Savo abejonės dėl LR CK 4.96 straipsnio 2 dalyje atitikties Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai pareiškėjai iš esmės grindė tuo, kad nei daikto savininkas, nei sąžiningas įgijėjas vienodai nėra atsakingi už nusikaltimą, dėl kurio savininkas prarado daiktą; iš sąžiningo įgijėjo daiktas gali būti išreikalautas, nepaisant jo teisėtų lūkesčių, galimų daikto pagerinimų ar pan.; tad dviejų „lygiaverčių“ savininkų padėtis yra nevienoda, tokiu teisiniu reguliavimu pažeidžiamas konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas. Dėl šio principo LRKT savo aktuose yra ne kartą pasisakęs ir nurodęs, kad konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas nustato formalią visų asmenų lygybę, įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus vertinti skirtingai, neleidžia asmenų diskriminuoti ir teikti jiems privilegijų, tačiau nepaneigia galimybės įstatymu nustatyti nevienodą (diferencijuotą) teisinį reguliavimą tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu. Konstitucinis asmenų lygybės principas nepaneigia pačios galimybės skirtingai traktuoti asmenis atsižvelgiant į jų

⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.96 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // <http://www.infolex.lt/tp/112136>; prisijungimo laikas: 2010-11-07.

statusą ar padėtį. LRKT konstatavo, jog atsižvelgiant į tai, kad savininko ir sąžiningo įgijėjo teisinis statusas yra nevienodas, jie yra skirtingose padėtyse, darytina išvada, kad LR CK 4.96 straipsnio 2 dalis neprieštarauja Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai.⁷²

Konstatavęs, kad LR CK 4.96 straipsnio 2 dalis neprieštarauja Konstitucijos 23 straipsniui, Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, LRKT konstatavo ir tai, kad LR CK 4.96 straipsnio 2 dalyje nustatytu teisiniu reguliavimu nėra pažeidžiamas ir sąžiningo įgijėjo teisėtų lūkesčių reikalavimas – vienas esminių konstitucinio teisinės valstybės principo elementų. Taigi, atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, LRKT padarė išvadą, kad LR CK 4.96 straipsnio 2 dalis neprieštarauja ir konstituciniam teisinės valstybės principui.⁷³

Kadangi vindikacijos institutas yra dažnai taikomas teismų praktikoje, tai dėl šio instituto prigimties ir santykio su kitais civilinių teisių gynimo būdais yra pasisakęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.

Vienoje iš bylų kilo ginčas dėl uosinių lentų išreikalavimo iš neteisėto valdymo. Ieškovas ginčo lentas pasidėjo atsakovo tėvui priklausiusioje sodyboje, kur jos buvo apdengtos ir pažymėtos nudažant kai kurių lentų galus. Atsakovo tėvui mirus, sodybą paveldėjo atsakovas, kuriam nebuvo žinoma, kad paveldėtoje sodyboje ieškovas yra pasidėjęs lentas. Vieną kartą nuvykęs į atsakovo paveldėtą sodybą, ieškovas pastebėjo, kad jam priklausančios lentos yra išvežtos. Atsakovas ginčo lentas išvežė į kitą vietą, atsisakė jas gražinti ieškovui, tvirtindamas, kad lentos priklausė jo tėvui ir buvo atsakovo paveldėtos. Ieškovas prašė teismo įpareigoti atsakovą gražinti 15 kubinių metrų uosinių lentų, o jeigu jų natūra gražinti neįmanoma, priteisti iš atsakovo 7000 Lt. Pirmą kartą nagrinėjant bylą, pirmosios instancijos teismas ieškinį tenkino, apeliacinės instancijos teismas paliko sprendimą nepakeistą, o kasacinės instancijos teismas, konstatavęs, kad nebuvo atskleista bylos esmė, panaikino žemesniųjų teismų sprendimą bei nutartį ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui. Bylai antrą kartą pasiekus kasacinę instanciją, LAT išaiškino, kad LAT formuojamoje teismų praktikoje ne kartą pabrėžta, jog vindikacinis ieškinys yra daiktinis savininko teisių gynimo būdas, t. y. jis reiškiamas asmeniui, su kuriuo savininko nesiejo ir nesieja jokie prievoliniai santykiai, susiję su reikalaujamu gražinti turtu. Šis reikalavimas pareiškiamas asmeniui, neteisėtai valdančiam svetimą turtą, t. y. tam asmeniui, pas kurį šis turtas yra. Sprendžiant vindikacinius reikalavimus vadovaujamosi prezumpcija, kad asmuo, valdantis turtą, yra teisėtas valdytojas, o ieškovas privalo paneigti šią prezumpciją, įrodydamas savo nuosavybės teisę, t. y. ieškovas privalo įrodyti, kad turi nuosavybės teisę į turtą reikalavimo pareiškimo momentu bei kad tokią teisę

⁷² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.96 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // <http://www.infolex.lt/tp/112136>; prisijungimo laikas: 2010-11-07.

⁷³ Ten pat.

turėjo iki turta neteisėtai užvaldant asmeniui, iš kurio reikalaujama gražinti turta. Be to, savininkas privalo įrodyti įstatyme nustatytas sąlygas, kuriomis jis prarado daiktą, bei paneigti įstatyme įtvirtintą įgijėjo sąžiningumo prezumpciją, tada jis gali atgauti savo daiktą natūra. LAT išskyrė tokias ieškovo įrodinėtinas faktinių vindikacinio ieškinio pagrindą sudarančias aplinkybes: 1) ieškovas turėjo ir turi nuosavybės (valdymo) teisę į daiktą ieškinio pareiškimo momentu ir iki daiktą neteisėtai užvaldant atsakovui, iš kurio reikalaujama gražinti daiktą; 2) savininkas daikto valdymo teisę prarado be savo valios; 3) daiktą valdo atsakovas; 4) daiktą atsakovas valdo neteisėtai; 6) daiktas yra natūra; 7) bylos šalių nesiejo ir nesieja prievoliniai santykiai.⁷⁴

Aiškindamas apie vindikacijos, kaip savininko teisių gynimo būdo, santykį su kitais civilinių teisių gynimo būdais, LAT nurodė, kad Lietuvos civilinė teisė ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama teismų praktika nenumato daiktinių ir prievolinių gynimo būdų konkurencijos: jeigu asmuo įgijo teisę į svetimą daiktą prievolinių santykių pagrindu, o šiems santykiams pasibaigus, daikto savininkui negražina, tai pastarasis ginasi prievolių teisės pagrindu reikšdamas ieškinį dėl restitucijos, dėl nepagrįsto praturtėjimo ar dėl nuostolių atlyginimo; jeigu daikto savininko prievoliniai santykiai su asmeniu, pas kurį yra daiktas, nesieja, tai reiškiamas vindikacinis ieškinys.

Panašiai LAT pasisakė ir kitoje byloje, kur kilo vindikaciją reglamentuojančių teisės normų taikymo klausimas. Šioje byloje buvo prašoma pripažinti negaliojančia nekilnojamojo turto pirkimo – pardavimo sutartį bei iš svetimo neteisėto valdymo išreikalauti pastatus. Kasacinis teismas nurodė, kad vindikacinis ieškinys yra absoliutaus pobūdžio daiktinis teisinis ieškinys, nes šį gynimo būdą savininkas gali panaudoti prieš bet kurį asmenį, kuris neteisėtai valdo savininkui priklausantį daiktą. Vindikacinio ieškinio objektas yra daiktas, o ne reikalavimo teisė ar skolininko pareiga, kai ieškinys kyla iš prievolinių teisinių santykių. Taigi tais atvejais, kai teismo prašoma pripažinti sandorį negaliojančiu, svarbu nustatyti, kokį ieškovas reiškia reikalavimą – daiktinį teisinį (vindikaciją) ar prievolinį teisinį (sandorio pripažinimas negaliojančiu). Reiškiant vindikacinį reikalavimą nuosavybės teisė ginama daiktinės teisės gynimo priemonėmis, kurios absoliutus pobūdis leidžia savininkui vindikacinį reikalavimą pareikšti tiesiogiai daiktą valdančiam asmeniui, neginčijant vindikuojamo daikto įgijimo pagrindo. Tokiu atveju savininkas privalo įrodyti įstatymo nustatytas sąlygas, kuriomis jis prarado daiktą, bei paneigti įstatyme įtvirtintą įgijėjo sąžiningumą, tada jis gali atgauti savo daiktą natūra, t. y. įrodinėjimo pareiga tenka daikto savininkui.⁷⁵

Aiškindamas vindikacijos ir restitucijos santykį LAT išaiškino, kad vindikacija ir restitucija yra savarankiški, tarpusavyje nekonkuruojantys asmens teisių gynimo būdai.

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje J.K. v. A.B., 3K-3-44/2009.

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Kauno miesto savivaldybė ir Lietuvos Respublikos Vyriausybė v. UAB „Tomis“ ir V. B., 3K-3-367/2010.

Restitucija taikoma tik tada, kai asmenis sieja prievoliniai santykiai. Tuo tarpu, kai reikalavimą pareiškusio asmens ir daikto valdytojo nesieja prievoliniai santykiai, daiktas gali būti išreikalautas tik pagal vindikacijos taisykles, įtvirtintas CK 4.95-4.97 straipsniuose.⁷⁶

Pasisakydamas dėl atsiskaitymų taikant vindikaciją, vienoje iš nutarčių LAT nurodė, kad jų apimtį lemia neteisėto valdytojo sąžiningumas ar nesąžiningumas. Tai, sąžiningas ar nesąžiningas valdymas, vertinama pagal bendruosius objektyvųjų ir subjektyvųjų sąžiningumo kriterijus: asmuo, kuris žinojo arba turėjo žinoti, kad jo valdymas neteisėtas, yra laikomas nesąžiningu valdytoju; atitinkamai asmuo, kuris nežinojo ir neturėjo žinoti, kad jo valdymas neteisėtas, yra laikomas sąžiningu valdytoju. Tačiau ši nutartis yra įdomi ne tik dėl to, kad joje išaiškinta, kaip turi būti suprantamas sąžiningas ir nesąžiningas valdymas, bet labiau dėl to, kad joje buvo pateiktas atsiskaitymų palyginimas vindikacijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo atveju. LAT nurodė, kad skirtingai nuo atsiskaitymų nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo atveju, net ir sąžiningas neteisėtas valdytojas gali reikalauti ne svetimo daikto pagerinimo išlaidų vertės, o tik tos jų sumos, kuria padidėjo daikto vertė. Tai reiškia, kad esminę reikšmę turi ne tai, kiek lėšų asmuo įdėjo į svetimą daiktą, o tai, kiek dėl tų įdėjimų geresnis (brangesnis) tapo pats daiktas.⁷⁷

Apibendrinus, teismų praktikoje vindikacija ir jos santykis su kitais civilinių teisių gynimo būdais aiškinami iš esmės taip pat, kaip ir teisės doktrinoje. Kitų šalių teisės mokslininkai teigia, jog kadangi nepagrįsto praturtėjimo instituto užduotis yra apsaugoti asmenų turtines teises ir interesus, tai šis institutas turi panašumų su kitais civilinių teisių gynimo būdais. Iš vienos pusės šis institutas turi kažką bendro su vindikacija, iš kitos – su žalos atlyginimu. Pirmiausia, kaip vindikacijos, taip ir nepagrįsto praturtėjimo atveju turtas nukentėjusiajam neretai gražinamas natūra. Antra, nukentėjęs asmuo turi teisę reikalauti gražinti ne tik prarastą turtą, bet ir pajamas, kurias turtą valdęs asmuo gavo ar turėjo gauti naudodamasis nepagrįstai valdomu turtu nuo momento, kai jis sužinojo arba turėjo sužinoti, kad turtą valdo nepagrįstai.⁷⁸

Tačiau tarp šių dviejų institutų yra esminių skirtumų, leidžiančių nepagrįstą praturtėjimą laikyti savarankišku civilinių teisių gynimo būdu. Pirmiausia, vindikacijos atveju savininkui (tituluotam valdytojui) gražinamas būtent jo prarastas, individualiais požymiais apibūdintas ir natūra išlikęs daiktas, kurio jis neteko, tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo atveju nukentėjusiajam gražinamas ne konkretus daiktas, o tokiais pačiais rūšiniais požymiais apibūdintas daiktas. Antra, vindikacijos atveju savininkas (tituluotas valdytojas) turi teisę išreikalauti savo turtą iš sąžiningo įgijėjo, turtą įgijusio atlygintinai, tik su sąlyga, kad šis turtas

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartis civilinėje byloje M. J. Š. v. antstolė L. U. D., J. B., A. V. ir J. Š., 3K-3-356/2010.

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje E. Ž. ir L. Ž. v. A. M. ir A. R., 3K-3-569/2009.

⁷⁸ Гражданское право: учебник. Под ред. Сергеева А.П., Толстого Ю.К. - Москва: ПРОСПЕКТ, 1998. С. 769.

savininko (tituluoto valdytojo) nustojo būti valdomas be jo valios (pagrobtas, pamestas arba nustojo būti valdomas kitu, nuo savininko nepriklausančiu, būdu). Tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo atveju nukentėjusiajam gražinamas toks pat turtas ir nepriklausomai nuo to, kaip šio turto buvo netekta. Galiausiai trečia, tam, kad būtų patenkintas vindikacinis ieškinys reikia, jog asmuo, iš kurio reikalaujama, būtų įgijęs vindikuojamą daiktą. Reiškiant ieškinį dėl nepagrįsto praturtėjimo asmuo nebūtinai turi būti įgijęs tam tikrą daiktą, nepagrįstas praturtėjimas gali pasireikšti ir savo turto sutaupymu kito asmens sąskaita.⁷⁹ Išskiriamas dar vienas skirtumas, kuris iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti akivaizdus, tačiau ne visada pastebimas. Šis skirtumas susijęs su ieškinį reiškiančiu subjektu: vindikacinio ieškinio atveju - tai savininkas (ar kitas tituluotas valdytojas), praradęs daikto valdymą, tuo tarpu ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo subjektas yra asmuo, kuris neteko savininko titulo arba kitų teisių. Atsižvelgiant į tai, ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo patenkinimo atveju iš atsakovo atimamos teisės (titulas) į turtą, kuris iš jo yra paaimamas. Vindikacinio ieškinio patenkinimo atveju iš atsakovo yra paaimamas individualiais požymiais apibūdintas daiktas, kuris neįeina į atsakovo turto sudėtį. Kadangi atsakovas neturi jokių teisių į vindikuojamą daiktą, todėl, šį daiktą paaimant, jis negali jų netekti.⁸⁰ Tais atvejais, kai daikto gražinimas iš svetimo neteisėto valdymo yra neįmanomas (pvz., daiktas žuvo), tai daiktiniai teisiniai santykiai pasibaigia, o vietoj jų atsiranda prievoliniai teisiniai santykiai, kurių turinį sudaro nukentėjusiojo teisė reikalauti atlyginti nepagrįsto praturtėjimo kainą ir įgijėjo pareiga tokią kainą sumokėti.⁸¹

Apibendrinus tai, kas buvo išdėstyta aukščiau, būtina išskirti pagrindinius nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo ir vindikacijos panašumus ir skirtumus, kartu nustatant, koks yra šių dviejų teisės institutų santykis.

Visų pirma, aptariami vindikacijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutai turi skirtingą teisinę prigimtį. Vindikacija yra daiktinės teisės institutas, skirtas apginti savininko teises, pareiškiamas tik tada, kai šalių nesieja prievoliniai teisiniai santykiai. Tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas yra priskiriamas prie kvazisutarčių, tai visų pirma savarankiškas prievolių atsiradimo pagrindas. Taigi vindikacija yra daiktinis, o nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas prievolinis pažeistų civilinių teisių gynimo būdas.

Antra, nors šiame darbe jau buvo nustatyta, bet dar kartą būtina pažymėti, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas yra subsidiaraus taikymo. Nurodytas institutas taikomas tada, kai ginčo negalima išspręsti kitais pažeistų civilinių teisių gynimo būdais (pvz., taikant sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės nustatytus gynybos būdus), taigi nepagrįsto praturtėjimo institutas negali būti taikomas kaip priemonė, padedanti išvengti kitų civilinės teisės

⁷⁹ Гражданское право: учебник. Под ред. Сергеева А.П., Толстого Ю.К. - Москва: ПРОСПЕКТ, 1998. С. 770.

⁸⁰ Гражданское право: учебник. Под ред. Суханова Е.А. - Москва: Волтерс Клувер, 2008, Т. 4, С. 722-723.

⁸¹ Гражданское право: часть вторая. Под ред. Мозолина В.П. - Москва: ЮРИСТЪ, 2007, С. 877.

normų nustatytų gynybės būdų taikymo. Tik tuo atveju, jeigu sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės normos neužtikrina teisingo bylos išsprendimo, papildomai (subsidiariai) gali būti taikomas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas. Taigi vien vindikacijai, kaip daiktinės teisės gynybės būdui, neužtikrinant tinkamos asmens teisių apsaugos, papildomai (subsidiariai) bus taikomas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas.

Čia pat tenka pažymėti, kad Lietuvos civilinė teisė ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama teismų praktika nenumato daiktinių ir prievolių gynimo būdų konkurencijos: jeigu asmuo įgijo teisę į svetimą daiktą prievolių santykių pagrindu, o šiems santykiams pasibaigus, daikto savininkui negrąžina, tai pastarasis ginasi prievolių teisės pagrindu reikšdamas ieškinį dėl restitucijos, dėl nepagrįsto praturtėjimo ar dėl nuostolių atlyginimo; jeigu daikto savininko prievoliniai santykiai su asmeniu, pas kurį yra daiktas, nesieja, tai reiškiamas vindikacinis ieškinys.

Nors vindikacijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutai turi skirtingą teisinę prigimtį, visgi juose galima išvelgti tam tikrų panašumų. Visų pirma, taikant tiek vindikaciją, tiek nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą, turtas nukentėjusiajam asmeniui neretai gražinamas natūra. Antra, nukentėjęs asmuo turi teisę reikalauti gražinti ne tik prarastą turtą, bet ir pajamas, kurias gavo nepagrįstai turtą valdęs asmuo. Tačiau detaliau analizuojant šių dviejų institutų aspektus, išaiškėja jų skirtumai, leidžiantys kiekvieną iš šių institutų laikyti savarankišku civilinių teisių gynimo būdu. Pirmiausia, vindikacijos atveju savininkui (tituluotam valdytojui) galima prašyti gražinti būtent jo prarastą, individualiais požymiais apibūdintą ir natūra išlikusį daiktą, kurio jis neteko. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo atveju nesant galimybės gražinti turtą natūra, nukentėjusysis turi teisę reikalauti atlyginti to turto pinigine vertę, be to asmeniui gražinamas ne individualiais, o rūšiniais požymiais apibūdintas turtas. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas išsiskiria dar ir tuo, kad gali būti taikomas nebūtinai tais atvejais, kai asmuo gauna tam tikrą daiktą, bet ir tada, kai asmuo praturtėja nepagrįstai sutaupydamas ar gaudamas kitokią naudą (LR CK 6.242 str.). Antra, vindikacijos atveju savininkas (tituluotas valdytojas) turi teisę išreikalauti savo kilnojamąjį turtą iš sąžiningo įgijėjo, kuris tą turtą įgijo atlygintinai, tik su sąlyga, kad šis turtas savininko (tituluoto valdytojo) buvo pamestas, pagrobtas arba nustojo būti valdomas kitu, nuo savininko (tituluoto valdytojo) nepriklausančiu, būdu. Nekilnojamasis turtas iš sąžiningo įgijėjo gali būti išreikalautas tik tuo atveju, jei savininkas tokį daiktą prarado dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo. Jei daiktas iš neteisėto valdytojo buvo įgytas neatlygintinai, tai savininkas tokį daiktą (kilnojamąjį ir nekilnojamąjį) turi teisę išreikalauti visais atvejais nepriklausomai nuo įgijėjo sąžiningumo. Tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas taikomas tiek tais atvejais, kai turtas be teisinio pagrindo gautas dėl jį gavusiojo, nukentėjusiojo ar trečiojo asmens valinių veiksmų, tiek

nesant jų valios, t.y. atsitiktinai. Taigi nukentėjusiajam turtas gražinamas nepriklausomai nuo to, kaip šio turto buvo netekta. Tačiau jei tas turtas be pagrindo jį įgijusio asmens buvo neatlygintinai perduotas trečiajam asmeniui, tai pareiga jį gražinti pereina trečiajam asmeniui (LR CK 6.239 str.). Šiuo atveju susidaro situacija, kurioje turto savininko ir trečiojo asmens (naujojo įgijėjo) nesieja jokie prievoliniai teisiniai santykiai, todėl perduotą turtą galima išreikalauti taikant vindikaciją (LR CK 4.96 str. 3 d.). Taigi nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo ir vindikacijos institutai net turėdami skirtingą teisinę prigimtį, iš tikrųjų yra susiję, nes asmeniui nepagrįstai gavus turto ir šį turtą neatlygintinai perdavus trečiajam asmeniui, vadovaujantis LR CK 6.239 straipsniu atsiranda galimybė taikyti vindikaciją. Pavyzdžiui, pirkimo-pardavimo sutartyje buvo numatyta, kad pirkėjas gaus 2 vienetus tam tikros prekės, o iš tikrųjų gavo 3 vienetus, todėl 1 vieneta neatlygintinai perdavė trečiajam asmeniui. Kadangi pardavėjo su trečiuoju asmeniu nesieja jokie prievoliniai teisiniai santykiai, vadovaudamasis LR CK 6.239 straipsniu ir 4.96 straipsnio 3 dalimi, pardavėjas turės teisę pareikšti vindikacinį ieškinį trečiajam asmeniui.

Lyginant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo ir vindikacijos institutus atsiskaitymų aspektu tenka pažymėti, kad tiek vienas, tiek kitas institutas numato pajamų, gautų nepagrįstai įgijus ar neteisėtai valdant turtą, gražinimą ir išlaidų, būtinų nepagrįstai įgytam ar neteisėtai valdomam turtui išlaikyti, atlyginimą.

Faktiškai abu analizuojami institutai numato galimybę kartu su gražintinu turtu taip pat reikalauti atlyginti iš šio turto gautas ar turėtas gauti pajamas. Gražintinų pajamų dydis yra siejamas su turtą nepagrįstai įgijusio ar neteisėtai užvaldžiusio asmens sąžiningumu. Skirtumas tik tas, kad LR CK 4.96 straipsnio 1 dalis aiškiai išskiria, kokias pajamas turi gražinti sąžiningas ir nesąžiningas valdytojas. Tuo metu LR CK 6.240 straipsnio 1 dalyje tiesiog numatyta, kad atlyginamos visos pajamos, kurios buvo ar turėjo būti gautos nuo to laiko, kai asmuo sužinojo ar turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą. Todėl išvada dėl atlygintinų pajamų dydžio priklausomumo nuo įgijėjo sąžiningumo ar nesąžiningumo darytina analizuojant žodžius „žinojo ar turėjo žinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą“, nes sąžiningas įgijėjas ir yra tas, kuris nuo pat pradžių nežinojo ir neturėjo žinoti apie įgijimo nepagrįstumą, todėl jis turės atlyginti tik pajamas, kurias gavo nuo sužinojimo apie įgijimo nepagrįstumą momento. Tuo tarpu nesąžiningas įgijėjas yra tas, kuris nuo pat pradžių žinojo, kad turtą įgijo nepagrįstai, todėl jis turės gražinti visas, nuo įgijimo momento gautas, pajamas.

Nuo sąžiningumo ar nesąžiningumo abiejuose institutuose priklauso ir neteisėto valdytojo ar nepagrįstai įgijusio turtą asmens patirtų būtinų išlaidų šiam turtui išlaikyti atlyginimas. Skirtumas tas, kad vindikacijos atveju LR CK 4.96 straipsnio 2 ir 3 dalys suteikia teisę reikalauti būtinų išlaidų atlyginimo tiek sąžiningam, tiek ir nesąžiningam neteisėtam

valdytojui, o nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo atveju LR CK 6.240 straipsnio 2 dalis teisę reikalauti būtinų išlaidų suteikia tik sąžiningam įgijėjui, nes nesąžiningas įgijėjas, įgydamas daiktą, žino ar turi žinoti, kad jį gauna be teisinio pagrindo, todėl jam nesuteikta teisė prašyti būtinų išlaidų atlyginimo.

Taikant vieną ar kitą iš analizuojamų institutų taip pat kyla klausimas dėl turto pagerinimų atlyginimo. LR CK teisės normos, reglamentuojančios nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą, tiesiogiai nenustato kaip turi būti elgiamasi tuo atveju, jei nepagrįstai įgytas turtas buvo pagerintas. Lyginant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto reglamentavimą 2000 m. LR CK su 1964 m. CK minėta, kad tokiu atveju pagal analogiją turi būti taikomas LR CK 6.501 straipsnio 2-3 dalys, numatančios, kad be leidimo atlikti pagerinimai, jeigu juos galima atskirti be žalos daiktui ir nesutinkama atlyginti jų vertės, pagerinusio asmens gali būti paimti. Padarytų be leidimo ir neatskiriamų be žalos daiktui pagerinimų vertės daiktą pagerinusiame asmeniui neprivaloma atlyginti. Vindikacijos atveju padėtis kiek geresnė: LR CK 4.97 straipsnio 4 dalis nustato kaip turi būti atlyginta už pagerinimus neteisėtam sąžiningam valdytojui, tačiau ten nėra užsimenama, kaip turi būti elgiamasi su neteisėtu nesąžiningu valdytoju. Į šį klausimą atsakyti padeda teisės doktrina, išaiškinanti, kad jei pagerinimai yra neatskiriama nuo daikto, tai nesąžiningas neteisėtas valdytojas negali reikalauti atlyginti jų vertės. Tačiau jei pagerinimai yra atskiriama, tai daiktas savininkui turi būti grąžintas be šių pagerinimų, nes priešingu atveju daikto savininkas nepagrįstai praturtėtų. Kitas svarbus skirtumas tarp institutų, kalbant apie pagerinimų atlyginimą, yra tas, kad skirtingai nuo nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo, vindikacijos atveju net ir sąžiningas neteisėtas valdytojas gali reikalauti ne svetimo daikto pagerinimo išlaidų vertės, o tik tos jų sumos, kuria padidėjo daikto vertė. Taigi esminę reikšmę turi ne tai, kiek lėšų asmuo investavo į svetimą daiktą, o tai, kiek dėl tų investicijų pats daiktas tapo geresnis (brangesnis).

Pabaigiant analizuoti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykį su vindikacija, būtina atkreipti dėmesį į dar vieną skirtumą, susijusį su ieškinį reiškiančiu subjektu. Vindikacinį ieškinį reiškia daikto savininkas (ar kitas tituluotas valdytojas), praradęs daikto valdymą, tuo tarpu ieškinio dėl nepagrįstai įgyto turto subjektas yra asmuo, kuris neteko savininko titulo arba kitų teisių. Atsižvelgiant į tai, vindikacinio ieškinio patenkinimo atveju iš atsakovo yra paimamas individualiais požymiais apibūdintas daiktas, kuris neįeina į atsakovo turto sudėtį. Kadangi atsakovas neturi jokių teisių į vindikuojamą daiktą, todėl, šį daiktą paimant, jis negali šių teisių netekti. Tuo tarpu ieškinio dėl nepagrįstai įgyto turto patenkinimo atveju iš atsakovo atimamos teisės (titulas) į turta, kuris iš jo yra paimamas. Tais atvejais, kai daikto grąžinimas iš svetimo neteisėto valdymo yra neįmanomas (pvz., daiktas žuvo), tai daiktiniai teisiniai santykiai

pasibaigia, o vietoj jų atsiranda prievoliniai teisiniai santykiai, kurių turinį sudaro nukentėjusiojo teisė reikalauti atlyginti nepagrįstai įgyto turto kainą ir įgijėjo pareiga tokią kainą sumokėti.

IŠVADOS

1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje yra sureguliuotas LR CK šeštosios knygos dvidešimto skyriaus normų. Nustatinėjant LR CK 6.237 straipsnio (Pareiga gražinti be pagrindo įgytą turtą) ir 6.242 straipsnio (Nepagrįstas praturtėjimas) tarpusavio santykį pažymėtina, LR CK 6.242 straipsniui taikyti reikia specialių prielaidų. Skirtingai nuo LR CK 6.237 straipsnio, LR CK 6.242 straipsnis taikomas tada, kai asmuo gauna ne daiktą, o jo praturtėjimas pasireiškia nepagrįstu sutaupymu ar kitokiu naudos gavimu. Vadovaujantis formuojama teismų praktika, šio straipsnio esmė pasireiškia tuo, kad pagrindą konstatuoti nepagrįstą praturtėjimą ir atitinkamai prievolę atlyginti nuostolius asmeniui, kurio sąskaita praturtėta, sukuria ne faktas, kad išnyko teisinis turto įgijimo pagrindas, kaip būtų LR CK 6.237 straipsnio taikymo atveju, bet aplinkybė, kad asmuo be teisinio pagrindo sutaupo ar gauna kitokios tiesioginės turtinės naudos, todėl LR CK 6.242 straipsnis taip pat taikytinas ir tada, kai asmuo turi teisinį pagrindą reikalauti ir gauti atitinkamą materialųjį turtą ar lėšas, tačiau jų gauna daugiau nei turėtų pagal teisinį pagrindą. Atsižvelgiant į visa tai, kas paminėta, darytina išvada, kad LR CK 6.242 straipsnyje įtvirtinta teisės norma yra speciali LR CK 6.237 straipsnyje įtvirtintos normos atžvilgiu. Kai kurių valstybių teisinėse sistemose turto įgijimas be pagrindo ir nepagrįstas praturtėjimas nėra išskiriami į atskirus straipsnius, o turto įgijimas be pagrindo doktrinoje įvardijamas tiesiog kaip labiausiai paplitusi nepagrįsto praturtėjimo forma.
2. 1964 m. CK nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas buvo sureguliuotas žymiai siauriau palyginus su 2000 m. LR CK, nepaisant to šis reguliavimas apėmė ir tokius atvejus, kai asmuo praturtėdavo nebūtinai tiesiogiai be jokio pagrindo gaudamas tam tikrą turtą, bet ir sutaupydamas savo turtą, pavyzdžiui, išvengdamas tam tikros prievolės vykdymo. Vienas iš pagrindinių skirtumų, skiriančių 1964 m. CK numatytą turto įgijimą ar sutaupymą be pagrindo nuo 2000 m. LR CK numatyto nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo, yra kaltė. Įvedus kaltės elementą, 2000 m. LR CK buvo papildomai sureguliuoti klausimai dėl nuostolių, nukentėjusiojo patirtų pasikeitus prarasto turto vertei, atlyginimo, kas leido geriau apsaugoti be pagrindo turto netekusio asmens interesus. Tuo pačiu geriau apsaugoti buvo ir be pagrindo turtą įgijusio asmens interesai, nes įgijėjui suteikta galimybė išvengti atsakomybės ir neatlyginti nuostolių už turto pabloginimą ar trūkumus tuo atveju, jeigu jis nežinojo, kad turtas įgytas be pagrindo ir jam to nežinant turtas buvo prarastas ar jo būklė pablogėjo ne dėl tyčinių ar labai neatsargių įgijėjo veiksmų. Abiejų kodeksų normos, reglamentuodamos atsiskaitymų gražinant be pagrindo

įgytą turtą klausimą, nustatė pareigą grąžinti ar atlyginti visas pajamas, kurias asmuo gavo ar turėjo gauti iš šio turto nuo to laiko, kai sužinojo ar turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą, tačiau tik 2000 m. LR CK, nustatydamas teisę atgauti būtinas išlaidas be pagrindo įgytam turtui išlaikyti, šią teisę susiejo su įgijėjo sąžiningumu.

3. Apibrėžiant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto santykį su restitucija išskirtini keli aspektai: pirma, nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas yra savarankiškas pagrindas prievolei atsirasti, tuo tarpu restitucija tokia savybe nepasižymi, nes tai savarankiškas prievolinis pažeistų civilinių teisių gynimo būdas, kurio taikymo viena iš sąlygų yra prieš tai tam tikru pagrindu atsiradusios asmens prievolės, o vienas iš tokių pagrindų yra nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas. Antra, kadangi nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas laikomas subsidiaraus taikymo institutu, tai ginant pažeistas asmenų teises pirmiausia turi būti ieškoma galimybės pasinaudoti kitais (sutarčių, deliktų, daiktinės teisės) civilinių teisių gynimo būdais, tarp jų ir restitucija, ir tik nesant galimybės jų taikyti gali būti vadovaujama nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto teisės normomis. Šio instituto teisės normos subsidiariai taikomos ir tuomet, kai restitucijos ar kitų gynimo būdų neužtenka visiškai apginti pažeistas asmenų teises.
4. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo ir vindikacijos institutus visų pirma skiria jų nevienoda teisinė prigimtis. Vindikacija yra daiktinis, o nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas prievolinis pažeistų civilinių teisių gynimo būdas. Lietuvos civilinė teisė nenumato daiktinių ir prievolių gynimo būdų konkurencijos: jeigu asmuo įgijo teisę į svetimą daiktą prievolių santykių pagrindu ir šiems santykiams pasibaigus daikto savininkui negražina, tai pastarasis ginasi prievolinais gynimo būdais reikšdamas, pavyzdžiui, ieškinį dėl restitucijos ar nepagrįsto praturtėjimo; jeigu daikto įgijusio asmens ir to daikto savininko prievoliniai santykiai nesieja, tai ginamasi daiktiniu teisiniu būdu – reiškiant vindikacinį ieškinį. Analogiškai kaip ir restitucijos atveju, nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas yra papildomo (subsidiaraus) taikymo, t.y. naudojamas tik tada, kai vindikacija negali užtikrinti tinkamos asmens teisių apsaugos. Tačiau net turėdami skirtingą teisinę prigimtį, analizuojami institutai yra susiję, nes asmeniui nepagrįstai gavus turto ir šį turtą neatlygintinai perdavus trečiajam asmeniui, vadovaujantis LR CK 6.239 straipsniu atsiranda galimybė taikyti vindikaciją. Šie institutai panašūs tuo, kad turtas nukentėjusiajam asmeniui gali būti grąžinamas natūra, be to nukentėjusysis gali reikalauti grąžinti ne tik prarastą turtą, bet ir pajamas, kurios buvo gautos šį turtą valdant. Analizuojamų institutų skirtumai pasireiškia tuo, kad vindikacijos atveju savininkas gali reikalauti individualiais požymiais apibūdinto ir

natūra išlikusio daikto, kurio jis neteko. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo atveju asmeniui gražinamas rūšiniais požymiais apibūdintas daiktas, o nesant galimybės gražinti daikto natūra, galima reikalauti atlyginti to daikto piniginę vertę. Be to, vindikacijos atveju reikalavimo gražinti daiktą pagrįstumas priklauso nuo to, ar šis daiktas yra kilnojamasis ar nekilnojamasis, koku būdu savininkas jo neteko, kaip jis buvo įgytas (atlygintinai ar ne), sąžiningas ar ne yra neteisėtas valdytojas. Taikant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą daiktas gražinamas nepriklausomai nuo to, ar įgijėjo gautas dėl jo paties, nukentėjusiojo ar trečiojo asmens valinių veiksmų, ar atsitiktinai. Abiejuose analizuojamuose institutuose sureguliuotas atsiskaitymo klausimas gražinant nepagrįstai įgytą ar neteisėtai valdomą turtą. Iš esmės abiem atvejais numatyta galimybė reikalauti atlyginti iš turto gautas ar turėtas gauti pajamas ir gražintinų pajamų dydis siejamas su turtą nepagrįstai įgijusio ar neteisėtai užvaldžiusio asmens sąžiningumu. Nuo sąžiningumo abiejuose institutuose priklauso ir būtinų išlaidų turtui išlaikyti atlyginimas nepagrįstai turtą įgijusiam ir neteisėtai valdančiam asmeniui, tik vindikacijos atveju būtinų išlaidų atlyginimo gali reikalauti sąžiningas ir nesąžiningas neteisėtas valdytojas, o nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo atveju teisė reikalauti būtinų išlaidų atlyginimo suteikta tik sąžiningam įgijėjui. Kiek blogesnė padėtis abiejuose institutuose yra su daikto pagerinimo išlaidų atlyginimo reguliavimu. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institute šis klausimas apskritai nėra sureguliuotas, todėl pagal analogiją taikomos LR CK 6.501 straipsnio 2-3 dalys. Vindikacijos institute šis klausimas sureguliuotas iš dalies: nurodant kaip už pagerinimus turi būti atlyginta neteisėtam sąžiningam valdytojui. Tačiau esminis skirtumas sprendžiant pagerinimų atlyginimo klausimą yra tas, kad skirtingai nuo nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo, vindikacijos atveju galima reikalauti ne visų daikto pagerinimo išlaidų vertės, o tik tos dalies, kuria padidėjo daikto vertė.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138.
4. Гражданский кодекс Российской Федерации // <http://www.gzkodeks.ru/fkodeks/chast21/gzkodeks-glava60.html>; prisijungimo laikas: 2010-10-07.

Specialioji literatūra

1. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
2. Davenport P., Harris C. Unjust enrichment. – Sydney: The federation press, 1997.
3. Hedley S. Unjust enrichment // Cambridge Law Journal, 1995, Nr. 54(3).
4. Kuzavinis K. Lotynų-lietuvių kalbų žodynas // <http://www.flf.vu.lt/index.php?id=874>, prisijungimo laikas: 2010-10-26.
5. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001.
6. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. – Vilnius: Justitia, 2003. T 1.
7. Mikelėnas V. Prievolių teisė. – Vilnius: Justitia, 2002, T. 2.
8. Mikelėnas V. Vindikacija ir jos taikymas // Justitia, 2005, Nr.1(55), P. 2.
9. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. – Vilnius: Justitia, 2007.
10. Perell P. M. A survey of the case law about the cause of action for unjust enrichment // <http://heinonline.org>; prisijungimo laikas: 2009-03-09.
11. Vasarienė D. Civilinė teisė: paskaitų ciklas. – Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002.
12. Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė: vadovėlis. – Kaunas: Vijusta, 1997.
13. Барон Ю. Система римского гражданского права. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005.
14. Гуев А.Н. Гражданское право: учебник. - Москва: ИНФРА-М, Т. 2, 2003.
15. Гражданское и торговое право капиталистических государств. Под ред. Васильева Е.А. – Москва: Международные отношения, 1993.
16. Гражданское право: часть вторая. Под ред. Мозолина В.П. - Москва: ЮРИСТЪ, 2007.

17. Гражданское право: учебник. Под ред. Сергеева А.П., Толстого Ю.К. - Москва: ПРОСПЕКТ, 1998.
18. Гражданское право: учебник. Под ред. Суханова Е.А. – Москва: БЕК, 2000, Т 2.
19. Гражданское право: учебник. Под ред. Суханова Е.А. – Москва: Волтерс Клувер, 2008, Т 4.
20. Моргунов С. В. Виндикация в гражданском праве. - Москва: СТАТУТ, 2006.
21. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. - Москва: СТАТУТ, 2005.

Teismų praktika

22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.96 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // <http://www.infolex.lt/tp/112136>; prisijungimo laikas: 2010-11-07.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje E. Ž. ir L. Ž. v. A. M. ir A. R., Nr. 3K-3-569/2009.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje D. J. v. A. D., Nr. 3K-3-593/2008.
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Kirstnė“ v. UAB „Medicinos bankas“, Nr. 3K-3-308/2010.
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje VĮ „Valstybės turto fondas“ v. UAB „Okseta“, Nr. 3K-3-166/2008.
27. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. vasario 11 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Geja“ v. Koenig & Bauer AG, Nr. 2A–159/2008.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje AB Lietuvos žemės ūkio bankas v. Zarasų rajono savivaldybės valdyba, Lietuvos Respublikos Vyriausybė, AB “Turto bankas”, 3K-3-881/1999.
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje J.B. v. S.D., 3K-3-457/1999.
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje AB “Šiaulių žemės ūkio technika” v. S. Š. individuali įmonė, 3K-3-328/1999.
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje D.V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“, 3K-3-355/2009.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Rolvika“ v. BUAB „LVS“ ir AB DnB NORD bankas, 3K-3-90/2009.

33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Kauno miesto savivaldybė ir Lietuvos Respublikos Vyriausybė v. UAB „Tomis“ ir V. B., 3K-3-367/2010.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje J.K. v. A.B., 3K-3-44/2009.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartis civilinėje byloje M. J. Š. v. antstolė L. U. D., J. B., A. V. ir J. Š., 3K-3-356/2010.

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: prievolė, nepagrįstas praturtėjimas, turto gavimas be pagrindo, restitucija, vindikacija.

Sudėtingėjanti civilinė apyvarta skatina asmenis vis dažniau ginti savo pažeistas teises. Vienas iš civilinės teisės institutų, padedančių apginti savo interesus esant poreikiui išreikalauti turta iš jų nepagrįstai įgijusio ir valdančio asmens, yra nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas.

Šiame magistro baigiamajame darbe yra atskleidžiama nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo samprata šiuolaikinėje Lietuvos civilinėje teisėje. Tai yra daroma nustatant visų pirma nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo reglamentavimą Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje, po to analizuojant nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo tarpusavio santykį. Toliau yra tiriamas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo reglamentavimas 1964 m. CK, jis palyginamas su 2000 m. LR CK įtvirtintu reguliavimu. Kadangi analizuojamas institutas turi nemažai bendrų bruožų su restitucija ir vindikacija, tai darbe yra aptariamos kiekvieno iš šių institutų taikymo sąlygos, jų teisinė prigimtis, galiausiai nustatomas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykis su restitucija ir vindikacija.

Darbe yra vadovaujama teisės aktais, taip pat nemažai dėmesio yra skiriama teisės doktrinai. Viso darbo eigoje yra remiamasi teismų praktika. Siekiant didesnio išsamumo darbe yra tiriama, kaip analizuojamas institutas yra reguliuojamas ir aiškinamas kitų valstybių teisinėse sistemose.

SUMMARY

Basic concepts: obligation, unjust enrichment, reception of property not due, restitution, vindication.

The civil turnover becomes more complicated and this circumstance encourages persons to protect their violated rights. One of the civil rights institutes that helps to protect the own interests upon a need to exact property from the person having illicitly acquired and possessing it is the institute of unjust enrichment or reception of property not due.

In this Master's Final Thesis, the conception of unjust enrichment or reception of property not due in modern civil law of Lithuania is disclosed. It is done by discussing, first of all, the regulation of unjust enrichment or reception of property not due in civil law of Republic of Lithuania and a subsequent analysis of the interrelation between unjust enrichment and reception of property not due. Then the regulation of unjust enrichment or reception of property not due in the Civil Code of the year 1964 is explored and compared to the regulation fixed in the Civil Code of Republic of Lithuania as of the year 2000. Because the institute under analysis has a considerable affinity with restitution and vindication, the conditions of application of each of the said institutions and their legal nature are discussed upon in the Thesis; finally, the interrelation between unjust enrichment or reception of property not due with restitution and vindication is established.

In the Thesis, the relevant legal norms were observed; in addition, a considerable attention was paid to the doctrine of law. In the total course of development of the Thesis, practice of courts was used as a base. Striving for higher particularity, it is explored how the institute under analysis is regulated and interpreted in legal systems of other states.